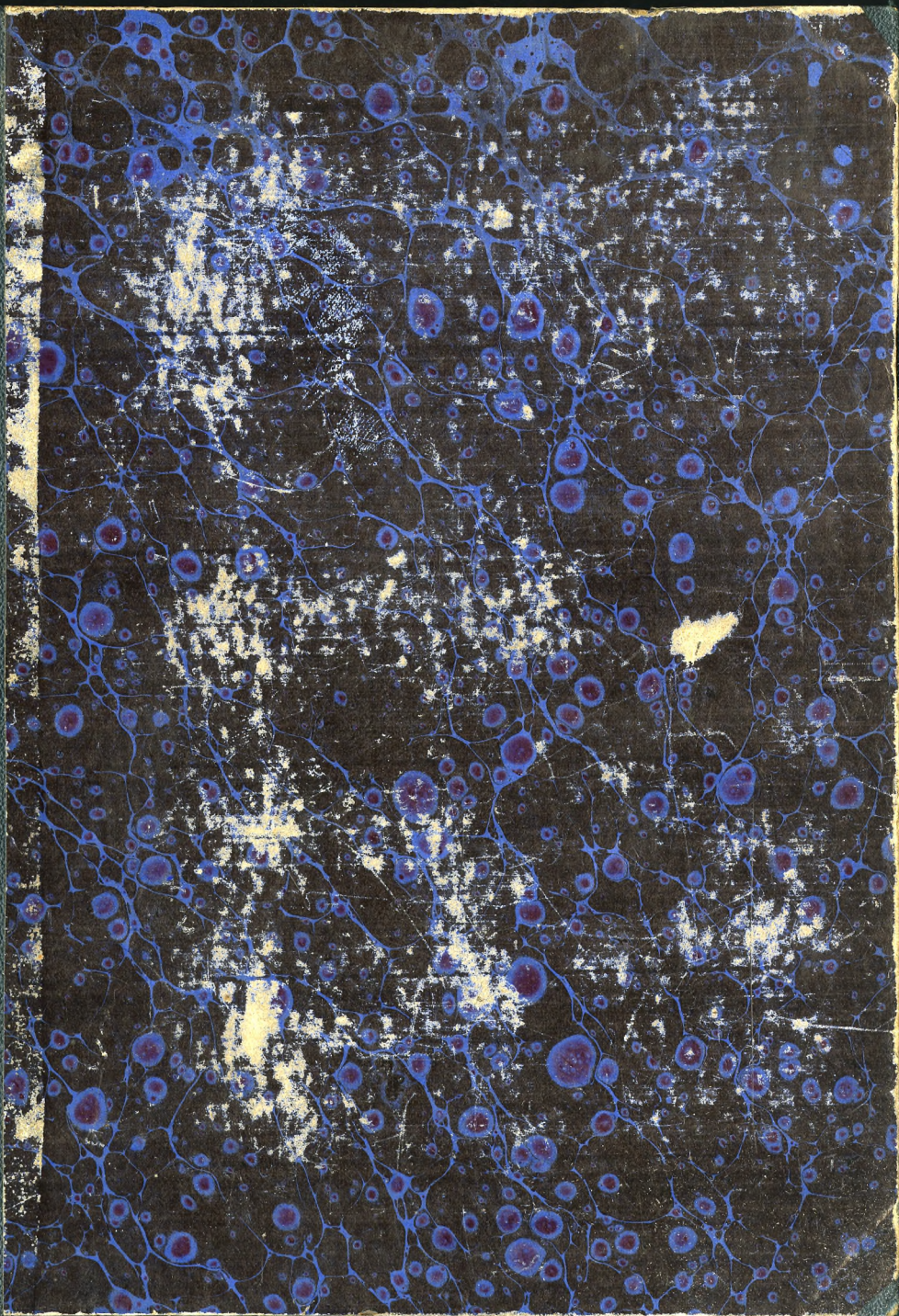
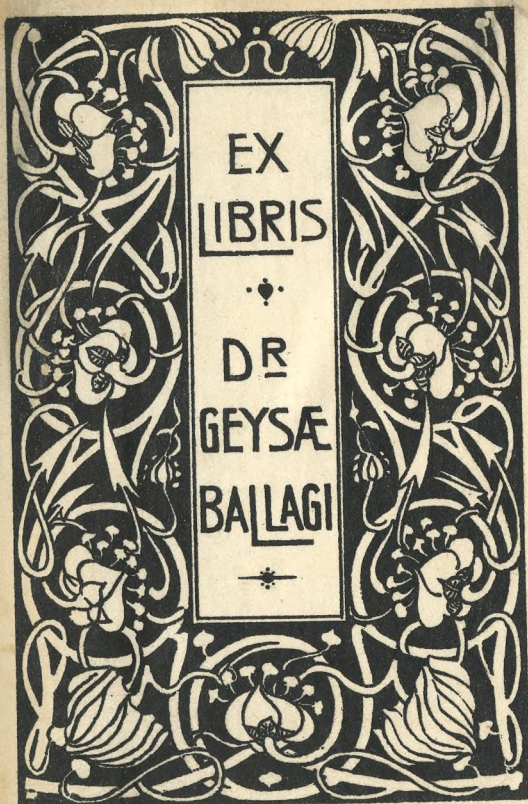

ikai
tok,

1976

1994

1999-07-07

- 1.) 001 0006 387777
- 2.) 001 0006 387760
- 3.) 001 0006 387746
- 4.) 001 0006 387739
- 5.) 001 0006 387722

1. A népi iskolai tömegjavaslatsól. Ballagi Mástól. 1868.
2. Deák Ferenc - adománk. 1871.
3. Harsafias tanács a választó néprek. Tosta egy független választó polgár. 1872.
4. Meddig él a magyar nemzet.² Tosta Kükörnyi Lejós. 1872.
5. Magyar conservatív politika. Tosta Árbóla János. 1875.

Faint, illegible handwriting at the top of the page.

Faint, illegible handwriting in the upper middle section.

Faint, illegible handwriting in the middle section.

Faint, illegible handwriting in the middle section.

Faint, illegible handwriting in the lower middle section.

Faint, illegible handwriting at the bottom of the page.

34
243

001 0004 562398

A NÉPISKOLAI
TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

BALLAGI MÓR.

PEST,

NYOMATJA ÉS KIADJA A DEUTSCH-FÉLE KÖNYVNYOMDA ÉS KIAD.-RÉSZV.-TÁRSASÁG.

1868.

A. BÉTESKÖRÖS

FORGALOMI ÉRTÉKSELVÉNY

100000

100000

DR. BALLAGI GÉZA

34

I.

Hogy a nép megülepedjék, hogy tetteibe több esend, biztosság, békében tartó suly szövődjék, két úton elérhető, egyik teljes sajtószabadság, melyben minden vélemény nyilatkozzék, másik általános és alapos népnevelés.

Szemere Bertalan.

A negyvenes években Jósika Miklós valamelyik regénye ismeretetését a bíráló e szavakkal nyitotta meg: „Le a kalapokkal, uraim!”

Nekem akkor e kategoricus imperativus a véleményező ítéset részéről nem igen tetszett; de eszemben maradt az elismerésnek ez eredeti kifejezése, mely által az egyéni nézetnek nagy ügyesen általános érvényű szinezet adatik,

S azóta valahányszor egy-egy derekas munkára bukkantam, mindég eszembe jutott ez egyszerű, de sokat mondó kifejezés, és mondhatom önkéntelenül eszembe ötlött ismét nem rég, midőn a vallás- és közoktatási miniszternek a népiskolai közoktatás tárgyában a ház asztalára letett törvényjavaslatát elolvastam.

Szakavatatlan ember, midőn a nevezett munkálatot egyszerű pontozataival szemügyre veszi, nehezen fogja megérthetni, mi van abban olyas, a mi akárkit is az elismerés oly sokatmondó nyilatkozására ragadhat. — Nem ismerve a szirteket, melyek e téren a legszentebb törekvést is hajótöréssel fenyegetik, nem ítélheti meg a tudomány, belátás és tapintatosság nagy mértékét, mely azok kikerülése által a nagy horderejű nemzeti intézménynek életerős jövőt biztosít.

A nevelés és közoktatás ügyének országos elintézését sokféle, oly sajátos körülmény nehezíti, melyre sok ember soha nem eszmélt. Egy, és épen nem legkisebb nehézség mindjárt az, hogy miután a nevelés és oktatás ügyében, a dolog természete szerint, minden ember tetteleg vagy szenvedőleg, de minden esetre érdekelve van, képesítve is hiszi magát arra, hogy a nevelés és oktatás ügyéhez rendezőleg is hozzá szóljon, és egyéni véleményét érvényesíteni törekedjék; épen ezért, az ezerfelé elágazó véleményeket mind egy kalap alá hozni, és oly közintézkedéseket tenni, melyek az embereknek, ha többségét nem is, legalább jókora számát kielégítsék, nem kicsi dolog, és majdnem a lehetetlenségek közé tartozik.

Más nehézség az, hogy még arra nézve sem tudtak tisztába jönni az emberek, hogy kit illet voltaképen a jog, illetőleg a kötelesség, a jövő nemzedéket oktatni és nevelni.

Első sorban kétség kívül a szülőket illeti, magzataiknak valamint testi úgy szellemi szükségeikről is gondoskodni; annyira, hogy, ha a társadalmi öröklött viszonyok a benső hajlamot sokféle-kép nem alterálják, és így a valóság az elmélettel egy nyomon járna: semmi sem volna egyszerűbb, mint e kérdés természetű megfejtése, és a modern törvényhozásnak nem volna egyéb teendője, mint az, hogy valamint egyéb emberiségi viszonyokra nézve, úgy e téren is a társadalmat azon felülről való gyámkodás alól felszabadítsa, mely a feudális intézmények közt az emberiségre oly nyomasztólag súlyosodván, a szabad fejlődést nehezítette, ha végkép meg nem akasztotta.

Ámde a pozitív viszonyok, a társadalom tényleges állapotai a kérdést egészen más szempont alá helyezik.

A szülék legnagyobb része kenyerét arca verejtékével keresvén, emberi magas rendeltetéséről mit sem tud, és polgári hivatására is legfelebb akkor gondol, ha nyomott viszonyaitól való megszabadulás, megkönnyebbült élet tétetik neki közel kilátásba, és miután régi szent igazság, hogy ignoti nulla cupido, a szegény, mi-

veletlen ember semmi ösztönt nem érez magában, áldozatokat hozni oly czélból, hogy gyermekeit a műveltségnek általa nem ismert áldásaiban részesítse.

Hiába! senki nem adhatja másnak azt, amije magának nincs, s épen azért a szegény ember váltig azt hiszi, hogy gyermekeiért mindent megtett, ha szűken kimért darab kenyerét azokkal híven megosztotta; ezen felül semmire sem érzi magát kötelezettnek.

Nagy képzelődés nélkül bizonyára senki sem hiendi, hogy ha a községi autonomia általában megadatik és a gyermekek nevelése és taníttatása kizárólag a szülékre bízatik, mindjárt az a csoda történendik, hogy pl. erdélyi mőczaink a közoktatás dolgában a protestans községekkel nemes versenyre kelnek és már az első nemzedék tagjai rögtön szüleiknél sokkal műveltebb emberré válnának képeztetni. — A műveltség jókora mértéke kívántatik ahhoz, hogy az ember a közértelmiség, tanultság szükségességét érezze, belássa.

E körülményt tekintve bármennyire barátja is valaki az egyéni szabadságnak és a községi autonomiának, mégis a közoktatási ügyet illetőleg az adott viszonyok közt bizonyos rétegekre nézve a felülről irányzott intézkedést elkerülhetetlen szükségűnek ismerendi el, és valamint a földművelésre nézve egy vad vidéknek folyók szabályozása és mocsárok kiszáritása általi termőfölddé átváltoztatása csak felülről vezetett összevágó közös működés folytán eszközölhető czélszerűen, ugyott, hol százados testi és lelki nyomor szülte köz-elbutulás és általános tudatlanság elhatalmasodott, műveltség iránti érdekeltséget és emberibb állapotok előidézésére czélzó törekvést felkölteni csak úgy és akkor lesz lehető, ha elébb évtizedekig felülről vezérelt iskoláztatás az embereket a műveltség áldásainak felismerésé és méltánylására eljuttatta, és előkészítette arra, hogy az önkormányzattal okosan élui tudjon is, akarjon is.

Ámde mihelyt felülről vezérelt iskoláztatást mondunk, ezzel kimondtuk egyszersmind, hogy a közoktatás ügyének gyeplőit jóformán egészen a kormány kezébe kell adnunk. S most épen az a kér-

dések-kérdése, mikép lehessen a szent jog gyakorlatával a kormányt úgy felruházni, hogy mellette az egyén elidegeníthetlen joga, a szülei autonom jog csorbát ne szenvedjen? — Hozzájárul ehhez, hogy mihelyt a szülei nevelés és oktatáson kívül közös nevelés és oktatásról van szó, azonnal az államkormányon kívül még egy harmadik tényező lép történelmi jogokra hivatkozva a sorompóba, állítván, hogy az iskola vezetése és kormányzása az ő kizárólagos teendője, isteni hivatásának kiváltsága, — értem az egyházat.

Ha az ember az egyháznak erre vonatkozó nyilatkozatait hallja, azt kellene hinnie, hogy a papi rendnél gyermekek nevelésére inkább hivatva senki sincsen, hogy észet és szívet egyiránt képezni egyedül az egyháznak adatott és a társadalom mindenestül bomlásnak indul, mihelyt a munkaosztás elvét, melyet minden más téren szerencsés sikerrel használ, a közoktatás ügyére is alkalmaztatni ohajtván, az egyházra egyedül a vallás tanítását akarja bizni.

Okos, tanult emberektől is hallani ilyféle okoskodást: Mint-hogy az ember magasb rendeltetését pozitív hit nélkül el nem érheti és boldogságához vallásra van okvetlenül szüksége, tehát azon testületre kell az ember nevelését és oktatását bizni, mely a pozitív hitnek, a vallásnak öre és terjesztője, t. i. az egyházra.

Épen annyi joggal így is okoskodhatnék az ember: minthogy pozitív igazság nélkül emberséges társas lét nem képzelhető és jog és igazság alapos ismeretére az embernek, hogy boldogulhasson, elkerülhetetlen szüksége van, tehát a közoktatás és nevelés ügye vezetését az ügyvédi karra kell bizni, mint amely a pozitív jog- és igazságnak öre és védője.

Mit is akarunk a közoktatás és nevelés által elérni? Bizonyára nem mást, mint, hogy minden ember eszét és szívet lehetőleg az igazra, jóra és szépre irányozván, és ez irányában való munkás cselekvőségre ösztönöztvén, oly erkölcsi közállapotot teremtsünk, mely a társaságnak sokoldalú feladatai megoldását leginkább lehetővé tegye, hogy egyéni és családi életünkben, tudományos, mű-

vészi és iparüzleti érintkezéseinkben az emberi méltóság kifejlődve kölcsönösen tisztelve és becsületben tartva legyen és ennek folytán „minden ember legyen ember“ és — nálunk „magyar!“

Azt kérjük már most, az egyháznak, mint ilyennek, van-e valami különös indoka és érdeke, hogy e közoktatási és nevelési programot kiváló előszeretettel valósítsa?

Épen nem mondhatjuk. Az egyház, mint ilyen, a polgári foglalatosságok különböző ágait többnyire nem ismeri, azokkal nem gondol; az emberi tudományok is tapasztalat szerint, inkább az egyház folytonos akadályozása ellenére, mint általa előmozdítva fejlődtek.

A nevelés- és közoktatásnak nem utolsó feladata, hogy a vad-sággal járó ridegséget, az előítéletek szülte különködést az emberek közt megszüntesse, és ezek folytán a társas együttlét föltételeit szaporítsa, a kötelekeket, melyek embert emberhez fűznek, erősítse, szóval egyesítsen; az egyház pedig (nem a vallás) kizárólagos természeténél fogva ember és ember közt válaszfalakat húz, különíti, és végre

Köztapasztalat, hogy minden zártkörű testület kizárólagos érdekei tekintetéből az értelmiség föltétlen terjedését, a tömegek minden oldalú felvilágosítását érdeke ellen valónak tartván, azt inkább hátráltatni, mint előmozdítani törekszik. Oly va lásfelekezeti egyház tehát, mely a közönségtől különvált érdekű testületet képez, a közmívelődésnek, ha hatalmában áll, nem annyira a közönség mint inkább maga érdekeinek kedvező irányt iparkodik adni, mi igen gyakran úgy tűnik fel, mint ha a tanítást inkább arra használnák, hogy butítson, mint, hogy felvilágosítson és mintha csak azért ragaszkodnának annyira e teherrel járó nagy teendőchez, nehogy mások kezében céljának megfelelőleg közfelvilágosodást eszközöljön.

Azt mondjuk-e tehát, hogy az egyház szolgálja a közoktatás és nevelés ügyébe per absolute ne avatkozzanak? Isten mentsen! „Szabadság mindenben mindenkinek;“ ez a társadalmi viszonyok-

nak általában, s így a nevelés- és közoktatás ügyének is legbiztosabb alapja; de természetesen csak úgy és akkor az, ha minden felszabadított hatáskör bölcs törvények által úgy szabályoztatik, hogy más hatáskörét ne zavarja és általa a társadalom egyetemes érdeke, a közjó nemcsak ne veszélyeztessék, hanem gyarapíttassék.

Ha már most, a fejtegetettek után, az előttünk fekvő munkálatot szemügyre vesszük és elemezzük, nem lesz nehéz az okokat felmutatni, melyeknél fogva mi, kik a kormány működésének föltétlen magasztalói valamint soha nem voltunk, úgy most sem vagyunk, ez alkalommal a kormány kezdeményezését mégis kiváló örömmel üdvözölhetni hittük.

Már maga az, hogy Eötvös a közoktatás ügyének teljes rendezését a kormányok változó arbitriuma alól kivenni és a törvényhozás tárgyává tenni kívánja, teljes elismerésünket érdemli meg. — Hol a közoktatási ügy kormányrendeletek által vezetetik, ami alkotmányos országokban szintugy történik, mint absolut kormányok alatt, az oktatási rendszerek, iskolaszervezések örökös változtatásai napi renden lévén, semmiféle tanirány szilárd megállapodást nem nyerhet, pedig sehol a sok experimentálásnak oly szomorító eredményeit nem tapasztalhatni, mint a közoktatás terén. Itt minden attól függ, hogy a gyermek, amely irányban megkezdte tanulói pályáját, azon irányban vezetessék mind végig. Minden változás legyen az akár a legjobbra is, azon nemzedékre nézve, melyet épen tanpályájának közepette talál, felszámíthatlan hátrányokkal jár, és csakis azon előnyök tekintetéből engedhető meg, melyeket a következő nemzedékekre nézve biztos kiállításba tesz. Az iskolaügynek országos törvény általi rendezése tehát, a mennyiben korszerű és hosszabb időre való megállapodást biztosít, minden esetre üdvös következményü lesz.

A másik, amit legközelebb kiemelendőnek tartunk, hogy Eötvös nem kezdi a ház építését à la Thun, a tetőnél, felső és közép iskolák rendezésénél, hanem teendőidőbe a kellő sort vévén,

mindenek előtt a népnevelés rendezését veszi munkába, mi annál inkább helyeslendő, miután azonkívül, hogy a népnevelés minden további nemzeti mivelődésnek alapja, és egyedül helyes kiindulási pontja, még az is hozzá járul, hogy nálunk épen e téren legtöbb és legsürgetőbb a teendő; mert itt nem csak reformálni, rendezni és pótolni, hanem nagyon sok helyt egészen újból teremteni is kell, ha azt akarjuk, hogy a népnevelés ügye hazaszerte azon színvonalra emeltessék, a hová jobbra fordult politikai és socialis viszonyainkhoz képest okvetlen emelkednie kell.

Fokozódik elismerésünk, ha az egész munkálaton végig tekintvén, minden egyes pontjaiból a szabadságot és a rendet, mint egymást mérséklő hatványokat látjuk kitündökleni, minélfogva, míg egyfelől egyesek, társulatok, felekezetek és politikai községek részére a legtágabb szabadság biztosittatik és és nyilvános iskolák állítására az egyházak, községek, társulatok és egyesek is fel vannak hatalmazva, más részről e jogosult szabadságot a rend tekintetéből a közérdeket biztosító oly feltételekhez látjuk kötve lenni, melyeknél fogva, aki iskolát akar tartani, az iskolaépületet és ennek felszerelését, a tanító képzettségét, a tantárgyakat és tanítási időt stb. illetőleg, a tapasztalat által mellőzhetleneknek bebizonyult kívánalmaknak eleget tenni köteleztetik.

Nekünk protestansoknak ugyan, miután az autonom szabadságot, melyért annyit áldoztunk, s melynek viszont fenmaradásunkat és szellemi súlyunkat köszönjük, méltán mindennek fölébe helyezzük, itt ott tán zokon fog esni, hogy iskolatartási szabadságunkban bárcsak annyiban is korlátoztatunk, hogy a célnak meg nem felelő, rossz iskolák fentartásában gátoltatunk; és valóban, ha az alternativa így állíttatnék: vagy a rossz iskola helyébe jót állít a felekezet vagy bezáratik és nem lesz semmi iskola, akkor azt mondanók: a rossz iskola is jobb a semmi iskolánál s e korlátozás valószínű bűn; de a javaslat nem így állítja az alternatívát, hanem azt mondja: vagy legyen confessionalis jó iskola, vagy ha ez nem

lehet, akkor én állítottak a politikai község által közös, de jó iskolát; ez ellen, azt hisszük, józanul kifogást tenni nem lehet, különösen protestans embernek nem.

A dolog veleje pedig az, hogy a célnak megfelelő jó iskola mentül több legyen, hogy ennél fogva jó iskolát akárki szabadon állíthasson és hogy e törvényes jog gyakorlásában az embert senki ne háborgathassa, sem az álkegyesség, hogy butító mesterségét korlátlanabban üzhesse, sem az álliberalismus, hogy a maga alkotta államelmélet bölcseségét minden ember nyakába varrhassa.

Aki Belgium legujabb történelmét tanulmányozta, és szomorún tapasztalta, hogy lett egy különben mívelt, nagylelkű nemzet magában igazságos, szabadelvű, de egyoldalú, a confessionalis igényeket tekintetbe nem vevő iskolaügyi kormányintézkedés következtében évtizedek óta a legfanaticus izgalmak martalékává, az érteni fogja örömről e törvényjavaslat felett, mely bölcs mérséklete és az által, hogy a confessióknak szabad mozgást enged, e téren fejlődhető minden surlódásoknak egyszer mindenkorra elejét veszi, sőt az egyes felekezeteknél keletkezendő új életet és munkásságot oly irányba tereli, mely egymást folytonosan áldásos előhaladásra serkentse, de meg ne rontsa.

A teljes tanszabadság törvény által megállapítottván, az oktatási monopolum végkép eltöröltetik, és a monopolum helyébe, mely mint mindenütt, úgy az oktatás terén is a röstségnek, tespedésnek párnája, e törvény a nemes versenyt lépteti, mely előreláthatólag annál élénkebb, annál gyümölcsözőbb mozgalmakat fog előidézni, miután az állam maga is egyik versenyző lévén, a rendelkezésére álló bővebb segédeszközök alkalmazása által képesítve van intézeteit minél tökéletesebb lábra állítani; másfelől nem szabad lankadnia, ha a vele versenyzők által magát csakhamar túlszárnyalva látni nem akarja.

SEPT. 13.

II.

On aggrave toutes les questions en
les ajournant.

Girardin Emil.

A demokratiai szabadság minden őszinte barátja, úgyhiszem, velem egy értelmén lesz, ha azt mondom, hogy a törvényjavaslat, melyet a cultusminiszter ur a közoktatás tárgyában a ház asztalára letett, a szeg fejére talált akkor, midőn a népnevelés ügyét a községi önkormányzat egyedül biztos alapjára fektette, s ez által e nemzeti szent ügyet biztosítani kívánta mindazon veszélyek ellen, melyektől az, ugy az állam mindent egy kaptára vonó törekvései, mint a felekezetestesség visszavonást és gyűlölködést örökítő buzgólkodása által fenyegettetik; de világos, hogy a községi autonomia alapjára fektetett törvény kellő sikerre és foganatra csak ugy és akkor számíthat, ha az a közönség meleg érdekeltsége, részvéte s ennek folytán mentül munkásabb pártolásával találkozik.

Ámde ily általános érdekeltség a közoktatás és nevelés iránt nálunk még a nem létező dolgok közé tartozik; azt még csak most kellene előteremteni, fejleszteni és hű ápolás által gyümölcsözővé tenni; első lendületet pedig ugy nyerhetne az legbiztosabban, hogyha a nemzet míveltebb része a szent ügy iránti kiváló érdekeltségét és ragaszkodását minden lehető alkalommal kitüntetővén, példája által lassankint a nagy közönséget is maga után ragadná.

Sajnos, hogy a mint a dolgok ma állanak, e tekintetben rontva több lett, mint építve.

Évtizedek óta váltig mondogatják, állítják, hogy politikai ügy, mint socialis előhaladásunk első föltételét az értelmi erőknék népnevelés terjesztése általi gyarapítása képezi, hogy a nemzetet valóban alkotmányossá, alkotmánya által erősse, boldoggá tenni csak úgy és akkor lehetend, ha műveltség által öntudatossá, erejét bölcsen felhasználni tudóvá tettük, — és e sok beszéd és nagy szavak mellett mi történt azóta tetteleg ?

1848 előtt, a megyei autonomia teljes virágzása korában — semmi ; mert a rendszeres munkálatok sorában 1791-ben kitűzve volt iskolaügyi rendezés országos fölvétele a később bekövetkezett kedvezőtlen politikai constellatiók miatt hat évtizeden keresztül soha időszerűnek nem találtatott ; 1848 után pedig, ismét nem történt semmi ; mert miután a sz. ügy reformja nemzetellenes irányban Bécsből lett megindítva, ellene mindenképen reagálni es hatását meghiusítani a nemzeti önfentartás mindenekfelett álló kötelessége kényszerítőleg parancsolta. — Így lett ezen váltig első rendűnek mondatott ügy tetteleg és valóság szerint suttnban felejtett hamupipőkéje a magyar közéletnek.

Most elvalahára odáig jutottunk, hogy ebben a kebli kérdésben legalább függetlenül magunk rendelkezhetünk s eladósodva bár, de ilyféle tisztán saját dolgainkra nézve mégis csak magunk urai volnánk. Most hát joggal várhatná az ember, hogy az a suttnban felejtett hamupipőke is valahára láttathassa magát, és hogy ami annyi éveken át első rendű dolognak mondatott, de csakis mondatott, már egyszer valahára tetteleg is olyanul legyen a közönségnek bemutatva.

S ime maholnap másfél éve, hogy a kiegyezkedés létre jövén, benső rendezkedésünk folyamatnak indult, történt is azóta sok mindenfelé : országos budgetet cs'náltak, megemlékeztek a hamupipőkéről 200.000 forinttal, mely igen szép összeg volna, ha pl. Bihar-megye resolvál annyit a kebelében létező népiskolák emelésére, de a nagy Magyarország részéről alamizsnának is potomság ; azután

jöttek sorban adóügy, katonauügy, szóval olyan ügyek, melyek a terhek törvényes örökítését célozták, a népnevelés ügye pedig — — — elég, hogy a ház asztalára van letéve; de mikor jó tárgyalás alá. Isten tudja! Pedig még csak egy hónap i késés kell, és a szent ügy ismét egy egész esztendőre lesz hátra lökve.

E késedelmezésnek, uraim, nem szabad megtörténnie! A nemzet képviselői nem akarhatják, hogy a törvény, melyet több mint 70 év óta áhitva vár minden honfikebel, huzás-halasztás által elkényszeredve és hatását veszítve félhalva jőjön napvilágra; mert — ne ámitsuk magunkat — váltig állíthatjuk mi ez ügyet legszen-
tebbnek és mindenek előtt valónak, ha az országgyűlés utolsó helyre teszi az a fölötti tanácskozást, a miveletlen közönség, mely a dolgok horderejét csakis ily külsőségek után itéli meg, s a közművelődés szükségét még oly kevésbé érzi, bizony rem nagyon fogja magát érte törni, s nem igen leszen hajlandó, mint első rendü ügyért nagy áldozatokat tenni.

Mindezeknél fogva szabadjon remélnünk, hogy amint legközelebb összeül az országgyűlés, mindenekelőtt a népnevelési törvényjavalatot veendik tárgyalás alá, annyival inkább, miután ez ügy, amennyiben az országgyűlésre tartozik, többnyire oly elvek körül forog, melyekre nézve azok, kik e dologhoz, mint ahhoz értők, hozzá szólni fognak, kétségkívül rég tisztában vannak; az egész pedig oly kényes természetü, hogy azt pártérdekek szempontjából kizsákmányolni, mindenki ovakodni fog, s így hosszú vitatkozástól sem tarthatni.

Az e tárgyban folytatandó vita — mondám — csak elvek körül fog forogni, most többet mondok: szerintem abban fekszik a különben jeles munkálat legnagyobb gyöngéje, hogy az elveken, és ezek alkalmazásán tul oly részletekre is terjeszkedik, melyeknek helyes elintézése csakis a körülményeket számba vevő kivitel alkalmazásával lehető. Így, hogy csak egyet említsek az elemi tanítók fizetésének minimumául a törvényjavaslat 300 frtot állapít meg; pedig

ha majd alkalmazásra kerül a dolog, meglehet, az fog kitünni, hogy ez összeg kevés is sok is. Tudva levő dolog, ugyanis, hogy a királyhágón innen az élet általában csaknem kétszer oly drága mint, Erdélyben akárhol, s ezenfelül a társadalmi igények is sokkal csekélyebbek ott, mint nálunk. Mármost a felállított minimum vagy felettébb kicsiny a mi élelmi viszonyainkat tekintve, aminthogy nadrágos embernek nálunk, legalább Pest vidékén 300 forintból megélni felette nehéz, vagy injuriosus az erdélyi községekre nézve, miután Erdélyben akárhány oly község találtatik, melyeknek összes lélekszáma a százat sem üti meg, és tanítót 300 forinttal díjazni épenséggel nem képes; mégis van olyan amilyen, sőt sok helyt meglehetősen jó iskola, holott, ha a törvényt alkalmazzuk, az ilyen községekben az iskolát csakugyan be kell zárni, vagy az államnak kell gondoskodni magasb fizetésről; ez pedig hogy fog a 200,000 forintnyi alamizsnából kikerülni, nem tudom. Más részről az is bizonyos, hogy ha a törvény 300 forintot fog minimumul kiszabni, akárhány olyan község lesz, mely habár módjában állana a közoktatásügyért többet tenni, támaszkodva a törvény szabványára, majd találni fog kibuvót, hogy 300 forintnál többet ne kelljen adnia a tanítónak; sőt lesznek oly községek is, amelyek noha a tanítónak most is többet fizetnek a kijelölt összegnél, hivatkozva a községi adók rendkívüli megszorodására, a tanító fizetését a fenebbi minimumra fogják reducálni és lesz koplalás és csikorgás még nagyobb mint ma.

Nem sokkal célszerűbb volna-e bevárni az ily részletes törvény-határozmányokra nézve a kinevezendő iskolafelügyelők e tárgyban folytatandó pontos statistikai fölvételek után teendő részletes jelentéseit, melyek nyomán azután a különböző vidékek szerint mondatnék ki, hogy ilyen vagy amolyan fizetésen alul elemi tanítót beállítani nem lehet.

Kár volna nem követni e tekintetben a világ a legpracticusabb nemzetének éppen most folyamatban levő eljárását. Skóciában

is épen most készítik elő az iskolareform ügyét, amire nézve 4 évvel ez előtt „az angol királynő által egy 15 tagu bizottmány neveztetett ki oly czélból, hogy nyomozódjék a tanügy miként állását illetőleg Skóciában, s nyomozódása eredményéhez képest tegyen jelentést és törvényjavaslatot a munka bevégzése után először összeülő parlamentiában.

Ezt nevezem én aztán ovatos, minden körülményeket számba vevő eljárásnak, aminőt ily főbenjáró dologban követni illő is, szükséges is.

Nagyon szeretünk minden alkalommal Poroszország a, mint oly államra hivatkozni, ahol a népnevelés ügye egész Európában legvirágzóbb állapotnak örvend; lássuk tehát hogyan rendelkezett e tekintetben az odavaló iskolai Entwurf? Szórol-szóra ime ezeket mondja; „Sem nem lehetséges, sem nem szükséges e tekintetben az egész birodalomra egyforma szabályzatot felállítani. Csak a helyi viszonyok és különös körülmények állapíthatják meg az iskolatanító fizetését. Az iskolaegyletek és tanodai előljárók azonban figyeljenek arra, hogy ez a lehetőségig magas legyen. A városi és falusi tanítókra nézve azonban bizonyos minimumnak kell felállíttatni külön minden vidék jóléti viszonyához képest. Amint lehetséges ezen minimumig emeltessenek fel mindazon fizetések, amelyek ezen alul vannak. Végre hogy ez helyes arányban álljon az iskola értékével és az élelmi szerek árával e tekintetben időről-időre vizsgálat tartassék.“

Miért ne tehetnénk mi is e tekintetben hasonló intézkedést?

Általában nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ily gyakorlati kérdéseknél csakis a fenálló viszonyok teljes ismeretén alapuló eljárással lehet czélszerűen intézkedni. Így hogy ismét csak egyet említsék például, a kecskeméti néptanítóknak az országgyűlés elé terjesztendő memoranduma szerint a tanítói hivatásra készülő ifjaknak épen úgy el kellene végezniök a teljes gymnasiumi

tanfolyamot, mint azoknak, akik valamely tudományos pályára készülnek.

Azt kérdem már most a kecskeméti collega uraktól, hiszik-e komolyan, hogy aki a gymnasiumi cursust végig tanulta, s azontul három esztendő töltségében töltött, melynek ahoz képest, hogy csupa gymnasium-végzett, s így tudományos pályára készülő tanulók szakképzésére szolgáland, merőben tudományos intézetté kell válnia, hiszik-e, mondom, hogy oly tudományosan képzett egyéniség arra való leszen, hogy valamely rusnyák vagy oláh faluban félig vad szülők még vadabb gyermekeit az ábécére és a kétszerkettőre tanítsa? Nem kell-e méltán attól tartanunk, hogy ily eljárás által csak azon, magokkal és a világgal meghasonlott kerdélyű egyének számát fogjuk szaporítani, akik futandó pályájukat míveltségük alattinak tartván, azt kedvvel betölteni soha nem fogják, és átkára lesznek azon ügynek, melynek áldására kellene működniök, s kik majd mindeure inkább vállalkoznak mint arra, hogy tanítói kötelességeiket végezzék. — „Wie das Volk, so die Schule; wie die Schule, so die Lehrer,“ elmondta már régen M a g e r, aki a modern iskola-ügynek általában legnagyobb bajnoka volt.

Hiába! a tapasztalati igazság, hogy, „non datur saltus in natura,“ tán sehol oly mérvben nem áll, mint épen a közmívelődés terén; és ha elgondoljuk, mi sorsa lenne egy, tudományosan képzett, emelkedett közmívelődési viszonyok közé tán nagyon beillő néptanítónak, ha az, egy árvamegyei oly községben alkalmaztatnék tanítóul, melynek lakosai szük élelmöket évenkint az alföldön végezett egy havi arató munka által szerzik be, — meg kellene szívünknek esnie mind a tanítón, a ki szerzett ismereteivel és tágabb világnézetével ily nyomorult viszonyok közé jutott, mind a közönségen, melynek gyermekei oly míveltetésben részesítettének, mely helyzetök nyomorát velök még sulyosabban éreztetné, a nélkül, hogy eszközök nyujtana nekik földhöz tapadt helyzetökből kiemelkedni.

Midőn 50 évvel ez előtt a porosz kormány a népnévelési ügy

regenerációját munkába vette s e célra a kornak e tekintetben legképzettebb és lelelkesebb férfait, Zellert és Dintert a nagy feladat keresztül vitelével megbizta, ezek nem azon kezdték meg a művet, hogy mentül tudósabb embereket képezzenek iskolatanítókul, hanem nyilteszü parasztlegények-, iparos segédekből képeztek oly tanítókat, kik igényeikre nézve azokkal csaknem egy niveaun állottak, akik között működni leendett életföladatok, de kik más részről annál nagyobb lelkesedéssel és szeretettel viseltettek az ügy iránt, melynek érett észszel és ép erővel életöket szentelendök voltak.

Eddigi fejtegetésünk eredményét tehát röviden öszszvonva következökben állapithatjuk meg: Qui bene distinguit, bene docet. A közoktatásügyi törv. javaslat különbséget tesz elemi és felsöbör népiskolai tanítök között, és mi e megkülönböztetést helyesnek tartjuk, — véleményünk csak abban tér el a törvényjavaslattól, hogy mig ez mind a két kategóriára elégnek tartja a bevégzett 4 gymnasialis osztályt, szerintünk ez csak az elemi iskola-tanítószágra készülőknél lehetne elégséges, és csakis akkor, ha a kellö életkort (15 évet) betöltötték, mig azoktól, akik felsöbör népiskolai tanítókká akarnak lenni, nézetünk szerint már VI. gymnasiumi osztály bevégzése volna megkivánandó. Természetes dolog, hogy ha a polgári és reál iskolák országszerte életbe fognak lépni, gymnasium helyett megfelelő számu polgár iskolai osztályt kellene végezniök, miután mi egészen haszontalanul elfecséreltnek tartjuk azon idöt, melyet a leendö néptanítök a gymnasiumban a latin nyelv tanulásával átkinlödnak.

Ami pedig a néptanítök fizetését illeti, kimondottuk, hogy a fizetési minimum találomra való meghatározását sem célszerünek, sem szükségesnek nem tartjuk; mindamellott azonban megkisért-hetjük a kecskeméti collega urak példajaként egy bizonyos öszszéget, mint középennyiséget a néptanítök fizetéseül kimutatni, elöre megjegyzevén egyrészt, hogy mivel ez öszszeg közép számításál leend meghatározva, a helyi viszonyok és egyéb körülmények szerint egyes néptanítóknak lehetne annál nagyobb, másoknak pedig

kisebb fizetésük, más részről pedig, hogy számításunkat a kecskeméti tanító urak memorandumában foglalt részletes rovat szerint eszközöljük, végre pedig, hogy minden néptanítónak általa mivelhető kis gazdasági kert álljon rendelkezésére, melyben az egész évi főzelékféléit családja számára megtermesztheti.

Egy hat tagból álló családnak kell évenként: kenyérre 60 frt.; finomabb liszt és zsir 50 frt.; hus 40 frt.; tüzelő 30 frt.; szolgálóbér 25 frt.; só 10 frt.; ruha és lábbeli 120 frt. (a fehérruhának való, az egész család számára régi magyar szokás szerint, a tanítóné asszony által termesztett és fonott kenderből nyert vászonból telvén ki az ország legnagyobb részében); világítás 10 forint, finomabb fehérneműre 15 frt, adó 5 frt. Ez tesz összesen 365 frtot.

Oly kedvező e számítás, hogy ha az ország e középösszeget biztosítja, hosszú időre megtesz mindent, amit csak a néptanítók anyagi helyzetének javítására tehet. Magyarországnak ugyanis 30,000 tanítóra van szüksége, szorozzuk meg e számot a fenebb kijött 365 frtnyi közép jövedelemmel, szorozmányul nyerendünk 10,850,000 forintot. Ha a felekezeti, községi és a kormány által fenntartandó népiskolákra ennyit ad az ország, bizonyosan nem állandó tekintetben utolsó helyen még a legmíveltebb nemzetek között sem.

A kecskeméti tanító urak szerint azonban a közép összeg legalább is 665 forint volna, és így egyes tanítóira 300, az ország összes tanítóira pedig éppen 9.000,000 forinttal volna több, mint a fenebbi összegek, ezt azonban, miután a felekezeti és községi népiskolák tanítóinak fizetése az általunk kijelölt összegben foglaltatik, mindenesetre a kormányuk kellene előteremtteni. Bizony pedig ebben a mi közösügyes országunkban sok víz lefoly addig a Dunán, míg az a hirdedt 200 ezer forint 9. milliónvá növi ki magát. Követeljük a. t. tanító urak az országtól érdemeik elismerését, követeljenek méltányosságot, de ne kívánjanak lehetetlenséget, megemlékezvén a régi közmondásra: *negat sibi ipse, qui quod impossibile est, petit.* Ily összeget még Poroszország sem

ad a néptanítók fizetésére, pedig ez 23.000.000 ra menő mívelt nemzet, s ott az élelem csaknem kétszér oly drága mint nálunk.

Ami végül a tanítók társadalmi állásának emelését illeti, e tekintetben tökéletesen egy véleményen vagyunk a kecskeméti tanító urakkal. Igen! nem csak egyes felekezeteknek, hanem az országnak is meg kell tenni minden lehető, ami a néptanítók társadalmi állását emeli, tiszteltté és kerestté teszi. E tekintetben nekünk, ami különösen a prot. tanítókat illeti, az a véleményünk, hogy ha a pap rendes elnöke a presbyteriumnak a tanító legyen minden esetre rendes tagja annak, melynek kebelében, ha iskolai ügyekről van szó, az ő, mint szakértő, véleménye birjon kellő súlyal; s a megyei iskolai tanácskozmányokban is feles számmal legyenek képviselve, hogy itt se legyen eldöntve semmi róluk nélkülök.

Különben e dolognak is, mint mindennek két vége van. Ha a társadalom köteles minden lehető megtenni, hogy a tanítói tövises pályának a közélet terén rózsái is nyiljanak, úgy viszont a tanító urak se várják azt, hogy a társadalmi tisztelő helyzet megtiszteltés magától helyökbe fog menni; küzdjenek ezért öök magok is, nem politikai nagy szavak hangoztatásával és pártzászlók elöl lobogtatásával, amivel ujjabb időben sokan, fájdalom, szent kötelességök hűséges teljesítését hiszik pótolhatni, hanem törekedjenek szakmájokban mind az elméleti, mind a gyakorlati téren folyton előhaladni és szem előtt tartani, amit Széchenyi régen megmondott: „csak azt művelhetjük tökéletes ügyességgel, amit mesterség s nem időtöltés képen üzünk. Ismerje meg tehát kiki, mi az ő mestersége, tisztje, ha valamibe a felsőbbiséget vágy elérni. fejtsse ki azt tehetsége szerint, foglalatoskodjék azzal minde nap. s tegye azt s csak azt minden vizsgálati s tanulási főtárgyává: minden egyebet melleleg folytasson, az legyen dolga, egyebek nyugalmi, pihenési,“ — neveljék ugy a népet, hogy az mindenben csak tisztelettel emlitse nevöket, akkor társadalmi helyzetök ellen sem lehetend semmi panaszu'k; mert a társadalom maga a nép.

III.

Begeisterung für den Lehrerberuf kann heutzutage nur allein würdig in den Stand einführen, ehrenvoll in ihm erhalten.

Dr. Chr. Weiss.

Akit ez idő szerint valamely közügyi kérdés csak annyiban érdekel, amennyiben abból az uralkodó párt ellen bunkót alkotni annak döngetésére, az jobb ha jelen oktatásügyi fejtegetéseinket olvasatlanul hagyja, mert e tekintetben inyére valót nem talál.

Nem lesz nehéz ennek okát kimagyaráznom.

Minden reformkérdésnél háromféle pártszínezet szokott egymással szembe állani. Az u. n. conservatív párt rendesen mindenféle reformnak ellene és azon van, hogy maradjon minden szépen úgy, a mint volt, sőt ha valamely institutio a változott új viszonyokba többé épen nem illeszthető, inkább az új viszonyok módosításán mesterkedik, sem hogy egy új institutiót teremteni segítsen. Ezzel szemben áll a radicalisok pártja, mely az idők haladó szelleme által hasznavehetlenné lett intézményeket mindelestül kíváná az utból eltenni, és gyökeres változást eszközölve helyébe, a célznak megfelelő újat állítani. Ezek között középen van a nagy juste-milieu, mely, hogy a kecske is jól lakják és a káposzta is megmaradjon, ennek is, amannak is eleget kíván tenni, és nem ellenezvén az újítást, ezt annyira módjával kívánja ejteni, hogy a conservatívok se botránkozzanak meg benne, de meg a radicalisokat is úgy ahogy elhallgattatni lehessen.

Ily constellatiók között mi a teendője a radicalis pártnak,

mely rendesen kisebbségben szokott lenni, de melyhez tartozni én mégis mindig büszkeségemnek tekintetem? A feladat nehézségei annál nagyobbak, miután az ujtás gyökeres életbeléptetésének rendszerint nem pusztán az ellenpártok, hanem a fenálló viszonyok nyomorúságai is ntját állják. Azt mondja-e olyankor a radicalis párt, én elvem szerint nem tágíthatok s így vagy minden vagy semmi, vagy legyen úgy, amint én akarom, gyökeres javítás, vagy ha ez nem lehet, maradjon minden úgy amint van?

Világos, hogy ennél dörébb eljárást nem követhetnénk; mert ezzel csak a conservativok malmára hajtának a vizet, a juste-milieu-t meglehet, levernők, de azért mégis mi húznók a rövidebbet.

Ha czélt érni akarunk, nem marad más mód, mint hogy azt mondjuk: elfogadjuk a juste-milieu által formulázott félrendszerbályokat, de csak mint előleget; elfogadjuk a félreformot, mint első lépést; állást foglalunk a reform ösvényén, hogy a legközelebbi alkalommal ismét fölvéve a keztyűt, folytathassuk a harczt az egész kivivásáért.

Jelen esetben épen mi vagyunk azok, akik a fenálló viszonyok tekintetbevételét folyvást sürgetvén, a gyökeres reformot ez idő szerint nem tanácsoljuk. Hűtlenek lettünk-e azért elvünköz? Felhagytunk-e azért célunkkal: a népnevelést országszerte a lehető legmagash tökélyre emelve látni? Épeuséggel nem, csak úgy nem mint ahogy, ha szegény embernek célja Londonba menni, céljáról épen nem mondott le, sőt inkább elősegítette azt akkor, midőn a Calaisba kínálkozó alkalmat felhasználni sietett; Calaisból mindenestre könnyebb lesz neki majd Londonba jutni, mint Pestről.

Ha vérmesebb ügyfeleim szegény emberemet minden áron egy húzomban szeretuék Pestről Londonba röpíttetni, gondolják meg, hogy a Calais és Dover közti hid sokára fog elkészülni.'

Haladni akarunk úgy-e? tehát induljunk! és haladjunk egy húzomban addig, ameddig birunk.

De térjünk tárgyunkra. Ami e törvényjavaslati munkálatot különösen becsessé teszi, az, hogy a népnevelés minden mozzanatát egyenlő szeretettel karolta fel és minden kutfőt felakar használni annak virágoztatására.

A népiskolai tanintézetek állanak e javaslat szerint; kisdedóvodákból, elemi és felsőnépiskolákból és tanító képezdékből.

Minden község, melynek iskolai czélokra fordítható évi jövedelme az elemi iskola szükségleteinek fedezésére megkívántató 300 forintnyi összeget meghaladja, köteles a hat éves kort el nem ért gyermekek számára kisedodovát állítani.

Igaz, hogy éppen a legszegényebb községeknek vagyon legnagyobb szükségök óvodákra, azoknak, a melyekben a gyermek legkevesebb gondozat alatt van, s a szülői háznál legkevésbé fejlethetik szellemileg oda, hogy az elemi osztályokat sikerrel megfuthassa; s igaz az is, hogy, amint Baló Benjámín a „Prot. egyh. és isk. lapban“ megjegyezte, a törv. javaslat jelen formulázása szerint éppen e szegény községek maradnának ezentúlra is kizárva ez áldásból; de én nagy nyereménynek tartom már azt is, hogy az óvodák szükségessége országos törvény által leszen elismerve; majd gondoskodni fog a társadalom annak idejében, hogy az igen szegény községeknek is jusson belőlök. Felismerve és kitűzve a czél, majd gondunk lesz rá, hogy elérjük.

Az elemi népiskola, amelyet minden község köteles felállítani, két tanfolyamot foglaland magában: egy hat évig tartó mindennapi és egy három évre terjedő ismétlő tanfolyamot. A mindennapi iskolába tartoznak a gyermekek járni a hatodik életévtől a tizenkettedik év betöltéséig, ezentúl pedig az ismétlő iskolát kell látogatniok 15-ik életévök betöltéséig.

Ami e három tanfolyamban felveendő tantárgyakat illeti, a törvényjavaslat, úgy látszik, azon helyes nézetből indult ki, hogy az elemi népiskola nem csupán felsőbb kiképzésre előkészítő

intézet, melynek e szerint főcélja a formális értelemfejtés lenne, hanem ez kisebb községekben a gyermeknek olyan iskolája, melyben mind-arra oktattatnia kell, ami őt hasznavehető, a társadalomban helyét betöltő emberré, jóra való polgárrá teheti, s melyben tanulmányait rendesen végkép befejezi.

Ehezképest teljes elismerésünket kell kifejeznünk azért, hogy a törv. javaslat a községi népiskolákat úgy akarja megalkotni, hogy bizonyos fokú műveltségre nézve az azokban nyerendő kiképzés egy kikerekített egészet képezzen.

Nem említve azt, hogy a törv. javaslat szerint az elemi iskolába oly tantárgyak is felveendők, melyek a közügy nem csekély hátrányára népiskoláinkban eddigelő nem tanítottak: *) egészen új, nálunk nem ismert intézmény lesz az u. n. ismétlő iskola, ahol a gyermek érettebb észszel ismételvén a már megtanultakat, szelleme tényleg tovább fejlesztetik és hozzá lesz szoktatva az olvasást, a szellemi munkálkodást életszükségnek tekinteni.

Igy a népnevelés épületének meglesz az alapja a kisdedővőkben és meglesz tetőzete az ismétlő iskolában.

A nagyobb községeknek nagyobb forgalom és ipar által fokozott szellemi szükségeiről a törvényjavaslat szerint gondoskodva lesz megfelelő felsőbb népiskolák által, hároméves tanfolyammal a fiúk, és egy éves tanfolyammal a leánygyermek részére; úgy hogy a nagyobb községek gyermekei a hatosztályu elemi népiskola elvégezte után nem az ismétlő iskolába, hanem a felsőbb népiskolába fognak jutni.

A törvényjavaslat a népiskolai közoktatás érdekében levén szerkesztve, az, mint már fenebb érintettük, e tekintetben egy tökéletesen kikerekített műveltségi állapotot kíván biztosítani a nép-

*) Ilyenek: természetrajz és természettan különös tekintettel az életmódra és vidékre; a mezőgazdaságtan alapvető aljai, tekintettel a fatermesztésre és kertészetre a fiúk — női tan, gazdaságszorgás és háztartás a leányok, a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetése mindkét nembelik számára.

nek, azaz azon osztálynak, melynek számára a törvény hozva leszen; mi csak azt nem tudjuk kiismerni e törv. javaslatból, hogy azon gyermekeknek, akik középtanodát is akarnak végezni, hol leend az átmenetel. Tekintve azt, hogy a tantárgyak felszaporodása nemcsak szükségessé teszi, miszerint a gymnasium 9 osztályból álljon, s csak ezek áttanulása után léphessen az ifju az egyetembe, hanem hogy a gymnasiumi osztályoknak egygyel szaporítása már tervezve is van, csaknem elkerülhetlenül szükségesnek mutatkozik, hogy a gyermek 10 évesnél ne legyen nagyobb koru akkor, midőn a középtanodába átmegy; ámde a törvényjavaslat szerint a gyermek 10 éves korában még az alsó elemi osztályokat sem végezte, s így nem kezdhetné el kellő készütséggel a középtanodai tanfolyamot; e nehézség még megfejtést igényel.

Mindenesetre, ha a kérdés egészét tekintjük, nem tartjuk e nehézséget olyannak, hogy a miatt a szervezeten változtatni kellene. Ugyanis eddigi népnevelési tanrendszerünknek gyökhibája abban feküdt, hogy százaknak polgári műveltségi érdekei azon egy kettő kedvéért lett feláldozva, akik a százból tudományos pályára váltak ki, aminélfogva az egész elemi népoktatás oda irányult, hogy előkészítőül szolgáljon a tudományos pályára. Igen természetes volt ez eljárás a kiváltságok korában, amidőn az államot csak a kiváltságos osztály képezte, s így a népképzés is ugy ejtetett, hogy a főszuly a kiváltságos u. n. nadrágos osztály erősbitésére irányoztassék.

Ma azonban, midőn elvalahára a polgári jogegyenlőség a törvény által meg van állapítva, a népnevelés főfeladatának tekintendő az, hogy a papiroson álló egyenlőség eszméje az életben is megtestesülést nyerjen; s ehézképest az elemi népoktatásnál a főszulyt azon százaknak polgári állásukhoz mért kimivelésére kell fektetni, akik polgári foglalatosságuk körében megmaradván, szükséges, hogy életfeladataik teljesítésében öntudatosan, s mint gondolkozó emberek forgolódni tudjanak.

És ha a pap vagy más mívelt ember ösztönzésére a száz közül kiválik egy-kettő, akik tudományos pályára akarnak menni, akkor majd azok, akik ösztönt nyújtottak nekik a tanulásra, gondoskodni is fognak, hogy az ily kiváló tehetségűek könnyű móddal elkészíttessenek a közélettanodába való bemehetésre.

Általában annyi bizonyos, hogy a népiskolai szervezet, úgy amint a törvényjavaslatban tervezve van, olyan, hogy a nemzet e legszentebb ügyét előbbre vinni alkalmas; azonban bármily jeles legyen is ama szervezet, magában véve holt forma marad az mindaddig, míg hivatásukat szerető, az embermivélés iránt lelkesülni tudó, ügyes tanítók abba életet nem öntenek.

Ily tanítók képzésére az ország különböző vidékein 20 tanítóképzede fölállítása van javaslatba hozva. Mindenik képezdének egy mintaiskolával kell összekötve lennie, melyben a növendékek gyakorlatilag képeztethessenek, és legalább két holdnyi kertnek kell hozzá csatoltatni, hogy a növendékek a földmivélésben, a gyümölcs- és szőlőtenyésztésben gyakorlati oktatást is nyerjenek.

Mindenik képezdében 80 tanuló ingyen lakást, fűtést és mosást kap, s e célra bútorokkal ellátott 40 lakszoba lesz mindenik képezdei épületben; mert egy szobában 2 tanulónál több nem lakhatik. Ezenfelül minden képezdében köztartás állittatik, melyben mérsékelt díjért minden növendék, 50 legszegényebb és szorgalmasabb pedig ingyen nyer teljes ellátást.

Aki a törvényjavaslat e részét elolvassa, annak lehetetlen legnagyobb örömeztetre nem gerjednie látván, hogy végre-valahára Magyarországra is felviradott a nap, amidőn a népnevelés egyik főfactoráról, a tanítóképezdekről, nemcsak kellőleg, hanem a legnagyobb munificenciával akarnak gondoskodni.

Csakhogy uraim! egyszerre nagyon sok ez a jóból; pedig a mint a magyar közmondás tartja: még a jóból is megárt a sok.

Hadd magyarázzam ki magamat.

A képezdének célja a népiskoláknak nehéz hivataluk folyta-

tására ügyes, sorsukkal megelégedett és pályájukon örömmel működő tanítókat nevelni és képezni. Ha pedig ezt akarjuk elérni, mindenek előtt azon kell lennünk, hogy a leendő néptanítók a könnyű, urias életmódot ne szokják meg, hanem amennyire lehet maradjanak életmódjukat illetőleg azon néposztálynak megfelelő állapotban, amely között működni hivatásuk leend. Ez elővigyázatára Európa szerte mindenütt igen nagy gond van fordítva, nálunk pedig annál inkább szükség van arra, miután, ha a böiceség első principiumának: ismerd meg tenmagadat, eleget akarunk tenni, be kell vallanunk, hogy közéletünk nyomorának a mindnyájunkban egészen vérré vált urhatnáság egyik legfőbb oka; közöttünk minden ember tovább szeret nyujtózni, mint amennyire takarója ér, s épen azért didergünk.

A törvényjavaslat csak egyféle képezdékot tervez; a nyomorult viskókból álló szegény falvakban és a nagyobb városokban majdan működendő elemi tanítók s a felsőbb népiskolai tanítók is ugyanazon egy intézetben neveltetnének.

Azt kérdjük már most mi, ha valaki 3 esztendőn át kényelmesen bútorzott szobában másodmagával lakva, urias ellátásban részesülve, a könnyű, gondtalan élethez hozzá szokott, lesz e majd kedve oly pályához, melyen családostul szegényes házikóba szorulva, minden miveltebb társaságtól egészen elvágva, kénytelen miveletlen pórfiuk között életét eltölteni? Pedig az életpálya iránti kiváló szeretet nélkül még csak lehet az ember olyan-amilyen bíró, olyan-amilyen orvos vagy ügyvéd, de tanító kedv nélkül átok magára és átok azokra, akiket vezetnie kell!

De nem időzünk tovább a törvényjavaslat bírálgatásánál, hanem inkább elmordjuk, mi a mi véleményünk a képezdék felállítására nézve.

Egészen egyetértünk mi a törvényjavaslattal abban, hogy kiválóbb tehetségű és szorgalmu képezdei tanulók tanpályájuk bevégzésére anyagilag is segélyeztessenek. De véleményünk szerint

e segélyzésnek csak oly fokban szabad történni, hogy a tanulói pályáját elvégző ifju anyagi életmódjában akkor, mikor az életbe kilép, ne történjék hátraesés, hanem inkább az előbbinél mindenestre jobb sorsra emelkedjék; mert az emberi természetben fekszik az, hogy a szellemi, de még inkább az anyagi jók élvezetében előre haladni törekszik, s e téren minden csorbulás az életpálya iránti elkedvetlenedést von maga után.

Az egészre nézve tehát nézetünk röviden ez. Állittassanak fel kétféle tanítóképezdek, képezdek falusi elemi tanítók számára kisebb mezővárosokban és ezeknél magasabb rendű képezdek városi elemi tanítók és felsőbb néptanítók részére nagyobb városokban. Ez utóbbiakra nézve megmaradhatna mind a képezdek szervezete, mind pedig a beléjük lépő tanulók képzettségi fokozata úgy, amint azt a törvényjavaslat megszabja: ezekről tehát többet nem szólunk. De annál több mondani valónk van az előbbiekre, t. i. a falusi elemi néptanítók számára állítandó képezdekre nézve.

Ami legelőször az ily képezdekbe belépőket illeti, tétessék kötelességökké a felállítandó felügyelőségeknek, hogy az ismétlődő iskolába járó ifjuságot szemmel tartván, iparkodjanak azok közül a tehetséget, szorgalmat és a tovább-tanulásra kedvet mutató ifjakat arra bírni, hogy jobb nevű tanítókhoz, mint segédtanítók, két évi gyakorlatra menjenek el, ahol egyfelől, miután, docendo discimus, az életpályájokra szükséges tantárgyakban ismereteiket a folytonos tanítás által bővitenék, fogalmaikat tisztáznák és szélesbíténék, másfelől eleve megválnék, van-e igaz kedvök és hivatásuk a tanítói pályára. Ezen intézkedés által különösen azon tanítók munkálkodását lehetne könnyebbé és sikeresebbé tenni, akiknek tanítványai a 60-at meghaladták ugyan, de még nem szaporodtak fel azon számig, mely egy parallel osztály felállítását szükségessé tenné. Másfelől senkise aggódjék azon, hogy így az iskolás-gyerekek rováására történék experimentálás; mert a köztapasztalat azt mutatja, hogy a tanítás a tantárgy kellő ismerete mellett sokkal sikeresebben

eszközölhető azok által, akik a tanítványokkal korra és társadalmi helyzetre nézve ugyanazon vagy csaknem egy fokou állanak, mintsem korosabak és a tanítványok eszmekörét sokszorosan túlhaladó miveltségük által, akiknek legjobb ügyekezet mellet is nem egykönnyen sikerül magokat az egészen fejletlen gyermekekkel megértetni. Legyen szabad e tekintetben azon csodaeredményekre hivatkozni, amelyeket Angolhonban mai nap is az e tapasztalaton alapuló ismeretes Bell-Lancaster féle methodus felmutat.

Ami pedig az illy ifjak számára szervezendő, háromévi cursussal ellátott tanítóképezdek berendezését illeti, ennek, nézetünk szerint, a lehető legegyszerűbbnek kell lennie.

Ha arra számítani lehetne, hogy azon kisebb mezővárosokban, melyekben ily képezdek felállítandók, találatni fog vagy 80 polgári ház, melyek mérsékelt díjért vagy nevelői szolgálattételért a növendékeket élelemmel és szállással ellátnák, legüdvösebb volna az ifjakat a polgári élet és a családi kör mivelő befolyásából ki nem ragadni és a benlakástól egyáltalában elállva a képezdekre szánt abbéli költséget inkább arra fordítani, hogy a tanítói pályára kedvet és hivatást tanusító, de szegény ifjaknak stipendiumok által tétésék lehetővé készületi pályájukat megfutni.

De miután polgári viszonyaink kezdetleges fejlettsége mellett a mondottakra kilátás nincsen, legtanácsosabb lesz e tekintetben Zürich kánton tanítóképezdjét mintaképül venni, azon Zürichét, a melyben a népnevelés ügye Európaszerte legjobban virágzik, s amely kétszer annyit költ a nép mivelésére mint a katonaságra.

A zürichi képezde berendezése pedig Szeremlei Samu jeles utazási munkájában adott leírása szerint a következő: A benlakó növendékek használatára kétféle szobák állanak készen, t. i. nappaliak és éjjeliek; a nappaliak, melyeknek talaja 4 □ ö'nél nem nagyobb, az intézet fenyőfa butoraival vannak berendezve. Mindenik szobában 4 tanuló van elhelyezve, itt szokták az illetők tanulmányaikat végezni. Az alvás valamennyi benlakó növendékre nézve

egy közös teremben történik, mely e végre kaszárnyaszerűleg van berendezve. A hálószoba, melyet egy férficseléd hoz rendbe, télen át sem fűtetik. Reggel az ágyból felkelés után a folyosón át a szomszédterembe mennek, hol a mosdás és a csizmatisztítás történik. Az intézetben könyvtár, természettani, terményrajzi és vegytani szertárok vannak, szerény kiállítással és csak a legszükségesebb czikkekkal, de a céljuk eléggé megfelelőleg. Az igazgató tiszte az egész tanintézetre közvetlenül felügyelni, s a tanítást egészben véve vezetni. Ő és családja a növendékekkel mindig egy asztalnál étkeznek. — Itt van röviden összevonva a zürichi képezde berendezése, amihez mi még csak azt tesszük, hogy a belakó növendékek számára humanitási szempontból infirmatoriumnak egy különtermet szükségesnek vélünk, ahol a beteg növendékek kellő felügyelet alatt az egészségesektől különváltan legyenek elhelyezve.

Ezen egyszerű berendezésnek aztán legyen megfelelő a tanítás is. Minden tanítás a lehetőségig nézleten alapuljon, dolog- és ne szó-ismeretet nyújtson, épen azért mellőzni kell minden theoreticus okoskodást, ami legfeljebb is csak annyiban engedhető meg, amennyiben ezt a tanuló saját erejével nézleten alapuló ismereteiből maga vonja ki; mert az elméleti ész kifejlesztése és a tulságos reflexio egyfelől nagyobbítja azon távolságot, mely a néptanítót azoktól elválasztja, akik között működni hivatása leendő, másfelől nagy hiba, sőt inhumanitás valakinek étvágyát szerfelett felgyeszteni, anélkül hogy kellőleg gondoskodnánk, hogy azt ki is elégithesse.

Minél határozottabban hangsúlyozzuk az egyenlőséget a jogok terén, annál sürgetőbb lesz a követelés, hogy teendőire, igényeire nézve minden ember maga körére szorítkozzék: hogy az igazságszolgáltató táblabíró ne akarjon Tiszát szabályozni és az iskolatanító ne neveltessék falusi Kantnak vagy Mirabeaunak.

Ne tudós, hanem mivel néptanítókat képezzünk. A mivel'ség pedig abban áll, hogy ez illető, emberi méltóságát társadalmi állása

körén belül tudja érvényesíteni. Egy földmivelő egyszerű életszokásaival, ha rendeltetése kötelességeit öntudatosan és lelkiismeretesen teljesíti, épen úgy mondható mivelten embernek, mint Talleyrand volt a maga körében; de ha a földmivelő Talleyrandi finomságot negélyel, nevetség tárgyává lesz.

Nagyon sajnálnám, ha itt kifejtett nézeteim visszatetszésre találnának azoknál, kik a néptanítókat teljes joggal a nemzet leghasznosb napszamosainak tekintvén, azok számára az újjászülendő hazában lehető kényelmes és tekintélyes állást kívánnak biztosítva látni. — Senki sem óhajtja ezt jobban én nálam; csak-hogy én e kényelmet és tekintélyt a hivatáshoz mértnek kívánom látni, nehogy e részbeni tu'zás által megszűnjenek a nemzet hasznos napszamosai lenni.

Hiába! mi tanítók a munka emberei vagyunk, és társada'ni értékünk mértéke, a munka és semmi egyéb, mint a hűséges munka.

S hogy ebbeli nézeteim nem valami hallatlan paradoxonok, erre nézve szabadjon berekesztésül ide iktatnom Hippelnek, a porosz nevelésügy egyik nagyérdemű veteránjának a falusi tanítók képezdájére vonatkozó szavait, mint következők;

„A falusi iskolatanítók képezdájének vidéki községekben és úgy kell berendeztetniök, hogy a képezdei tanuló az ő falusi szokásaiból, ki ne vetköztessék, s azokból keresett tudományos műveltség által, amely mégis csak kísérlet, férczelet volna, ki ne szorittassék. Még a kabát szabása, az iskolamester egész külseje is befolyással van az ő hivatalára. Legyen haja és ruházata olyan, mint falujában a legtisztességesebb földmivelőé. Ha a falusi tanító nagyobb városi képezdében nevelkedett, kivált ha a képezde szörnyen tudós, theoreticus doctorok felügyelete alatt áll, akkor legtöbbsnyire mint elégedetlen féltudós érkezik meg falujába A frakk, a legujabb szabásu nadrág nem engedi, hogy a falusi ember az új tanítót magához hasonlónak vélje, de azért még sem fogja „urnak“ tartani; a városi élethez való szokás a falusi életet elviselhetlenné teszi. Több isme-

rettel a falusi tanítónak nem kell birnia, mint amennyire tanítványaikat oktatja, csak hogy ezeket az ismereteket egészen, alaposan birja, ha ismeretei terjedtebbek, akkor legtöbbnyire kisértetbe jó, hogy tudományának vélt kincseit mások előtt is fitogtassa, s akkor, hogy a féltudósság minden hátránya kikerülve legyen, a tanítónak a bölcsészeti műveltség igen magas fokán kellene állani, amit egy falusi tanítótól nem követelhetni.

SEPT. 27.

VI.

Csak az a valóságos bölcshazafi, ki
lehetőt kíván.

Széchenyi István.

Ha elég hű volnék szavainnak valami különös, döntő befolyást tulajdonítani, akkor szintén meg kellene döbennem, hogy a népvelési törvényjavaslatra tett észrevételeimmel éppen azon osztály kebelében nincsenek egy némelyek megelégedve, amelynek érdekében irattak.

Pedig én Istenem! Ha én, ki egy egész életet a közértelmesedés útján eszközözendő polgári szabadságnak szenteltem, azoknak kárára, hátramaradására törnék, akik ama nagy célnak elsőrendű és nélkülözhetlen tényezői, akkor oly bolondot tennék, mint ama makrancos gyermek, ki csak azért, hogy övéit, bosszantsa, magán kész kárt tenni; mert hiszen a tanítói kar csont az én csontomból, hús az én húsbomból.

Ugy látom tehát, hogy mi nem értettük meg egymást. Midőn én jelen cikksorozatomban zokon vett részét a fizetésről írtam, azokra a tanító urakra, akik az én cikkeimet olvassák, vagy jobban mondva azok olvasására szellemileg képesítve vannak, ép oly kevéssé gondoltam, mint a japáni taikunra.

Az én szemeim előtt az lebegett, hogy amint ma már csaknem hitelesen tudva van, most is létezik a hazában 5000 község, ahol semmi iskola nincsen, és van vagy 7000 község, hol a tanítók szellemi nyomorúsága, csak a még nyomorultabb helyzettől mulla-

tik felül, amelyben tznögönek. Azokra nézve mondtam, hogy miután non datur saltus in natura. különösen pedig a társadalom alsó rétegeiben, a megszokás rögzöttségénél fogva a fejlődés alig észrevehető lassúsággal halad, azon kell az államnak lennie, hogy azok számára oly tanítókat képezzen, kik társadalmi igényeikre velök csaknem egy színvonalon állván, nyelvükön értvén, velük az első lépést a jobbra mintegy észrevétlen tétessék meg. És csak mikor évek mulva, az első nehézségek leküzdése után, magok kezdik majd a műveltség szükségét érezni, csak akkor lesz ideje annak, hogy ily községbe magasabb társadalmi igényű és magasabb műveltségű tanítókat helyezzenek be.

Az ily kezdetleges községbe való, a szó igazi értelmében veendő elemi iskolatanítókról szóltam én: és olyanokra nézve állítottam, hogy azon társadalomban, amelynek kebelében működni hivatva lesznek, illedelmes lakáson és kerten kívül 365 forint, sőt ennél valamivel kevesebb is oly kielégítő szép díj, mely egy Pest környékbeli, miveltebb s ennél fogva méltán nagyobb igényű tanítónak 800 forintjával is bőven felér.

Kétségkívül óhajtandó volna, hogy azok, akik hivatva vannak a nép műveltségét előmozdítani, a társadalom legjobban jutalmazott osztályát képeznék; de ha megengedi Isten érnünk, hogy csak 365 forint is legyen a tanítói fizetéseknek közepszáma, akkor a tanítói osztály semmiesetre sem fog fizetésre nézve utolsó helyen állani azok között, kiknek eltartásáról maga a társadalom köteles gondoskodni. Csak jól értsük meg egymást, hogy itt közepszámról van szó.

Ha talán olyasmit vártak tőlem kartársaim, mint amit lelkes ifju barátom, Schwarz Gyula az „Uj-Korszak“-ban és legközelebb a „Magy. Ujság“-ban a törvényjavaslat ellen azon, nálunk ismeretes nóta szerint irt: „be jó volna, ha volna,“ ne feledjék, hogy ilyesmihez, Fox kifejezésével élve, „a tapasztalatlanság adománya“ kívántatik, mely ugy hiszem egy, életét komoly munka között töl-

tött, előhaladt koru férfinál dicséretes tulajdonnak épen nem volna mondható.

De hagyjuk abba a magyarázatot; aki ennyiből nem értett meg, és eddigi életem után jó akaratomban kételkedni képes, arra hiába vesztegetném a szót.

Hogy a szóban levő törvényjavaslatról észrevételeinket befejezzük, még néhány oly általános kérdéstről kell szólnunk, melyek helyes megfejtésétől függ legnagyobb részben a tervezett reformok keresztül vitelénél a szerencsés siker.

E kérdések tárgyai: 1) a községi iskolák behozatala; 2) az általános iskolakötelezettség s kényszeriskoláztatás; 3) az ingyentanítás; 4) az állami felügyeletnek szervezett intézménye.

E pontok még pár évtized előtt végnélküli vitatkozásokra szolgáltatott volna anyagot, ma azonban már alig lehetnek kérdések, s csak azért vetetnek fel, hogy a kételhetetlen eredményt törvény erejére emelhessék.

Hiába! a tények logikája mindennemű szóbeli okoskodásnál több erővel bír. A dolgok láncolata ellenállhatatlan hatalommal ruházta fel azon igazságokat, melyeknek a még nem rég mult idők viszonyai között a zajongó szenvedelmek tusáin kellett volna keresztül menniök.

Nem lehet elég sokszor ismételnünk, hogy a politikai viszonyaink terén 1848-ban megindult nagy átalakulás teljes megszilárdulását és biztosságát azon intézményektől várja, melyeket a törvényhozás a végből létesítend, hogy az új államtényezőkkül felvett elemek befolyásukat az új társadalomban észszerűen érvényesíteni tudják. Hogy ez intézmények között a népnevelés első sorban áll, elég sokszor lett elmondva, és nem szükséges azt ujlag bizonyíthatnunk.

Régenten az egyház volt az, mely a népnevelésről kizárólag gondoskodott; nem is lehetett ez máskép, nem lehetett a társadalmi hatalom kezelői kötött senki másnak e tekintetben komoly szándéka,

miután a nép csakis az egyház terén volt embernek elismerve, a polgári téren nem számított, zerus volt.

Ma a nép működő factor az állam vezetésében, a polgárzat igazgatásában, s így a polgári társadalomnak érdekében fekszik, hogy az, emberi földadatát, jogait és kötelességeit mint honpolgár ismerve, a közélet terén tevékenységét öntudatosan fejthesse ki.

Ebből önként következik, hogy az egyházakról az államra háromlott át a kötelesség a népnevelésről gondoskodni.

Azonban nem ismeri az egyházi testületek pietasát a kebelében fenálló intézmények iránt, aki hihetné, hogy a felekezetek lefognának mondani e téren gyakorlott tevékenységökről mindaddig, míg az új intézmények teljes megszilárdulását nem tapasztalják és az általuk annyi szeretettel ápoltt ügyet biztos kezekben nem tudják. És ez helyesen van így, mert ily szent ügyet kockára tenni percig sem szabad.

Épen ezért dicsértük mi és dicsérjük ujjolag a törvényjavaslat abbeli rendelkezését, mely egyelőre a politikai községnek az iskola-állítást csak akkor és az esetben teszi kötelességévé, ha a helybeli felekezetek arról nem gondoskodtak.

A vallásügyet pedig soha se féltsék a községi közös iskolák intézményétől, föltéve hogy a vallásnak iskolán kívüli rendes tanítatásáról az illető lelkész által kellően gondoskodva lesz. A vallás iránti pietasnak az által, hogy annak tanitattása a közönséges iskolai tantárgyak sorából kiválva bizonyos ünnepélyességgel ruháztatik fel, csak nyernie kell, valamint az is az iránta való tiszteletet csak emelni fogja, hogy oly férfi kezére fog bízati, kit mint az isten fölként szolgálját, hivatalos állásánál fogva, bizonyos nimbus környez.

Csak ne feledjük soha, hogy Üdvöztőnk tanítása szerint Isten iránti kötelességeink sokkal egyszerűbbek, semhogy azok megismeréséhez valami hosszas tanulmányozás kívántatnék. „Boldogok a lelki szegények — mondja az Üdvöztő — mert övék a mennyeknek

országa.“ Csakugyan minden nap tapasztalhatjuk, hogy az igazi vallásosság nem a száraz, nagy tudomány, hanem a szív gerjedelme és az isten iránti lelkesedés kifolyása, másfelől fájdalom, tapasztalatból tudjuk azt is, hogy midőn az eddigi rendszer szerint, gyermekeinket tizenként éven keresztül az örökös kátémagolással kinez-tük, az eredmény rendesen az volt, hogy a vallási órák a legmegu-nottabbak, hogy ne mondjam, utáltak voltak.

Én ehhez képest sokkal örvedetesebb eredményt várok attól, ha — amint a községi iskola institutiója mellett máskép nem is lehet — a vallástanítás a többi tantárgyak sorából kiemeltetik, és mint szent, nem mindennapi valami, ünnepélyességgel vétetik körül, ha az illető lelkész hívei gyermekeit egyszer kétszer heten-kint maga köré gyűjtván, a vallás fenséges igazságait nekik szive-melő lelkesedéssel és ünnepélyességgel adja elő.

Ily intézkedés mellett magától érthető, hogy a községi isko-lákban alkalmazandó tanítók vallási minősége szóba sem jöhet, ehhez képest mi célszerűnek véljük, hogy ez a törvényjavaslatban is kifejezést nyerjen, s hogy később majd pályázatok alkalmával az ily iskolai tanítóságra pályázók, ne legyenek kötelesek kitenni, melyik felekezethez tartoznak.

Ugyanazon, ugy politikai mint emberiségi érdekek, melyek változott államviszonyainkhoz képest a községi iskolák intézményét teszik szükségessé, parancsolólag követelik azt is, hogy az iskoláz-tatás általános és oly értelemben kötelező legyen, miszerint a mu-lasztókat arra a törvény nevében kényszeríteni lehessen.

Sokszor volt már e tárgy megvitatva és mégis lehetnek elegendő olyanok, akik a kényszeriskoláztatásban az egyéni szabadság korláto-zását vélik feltalálhatni. Nem látják, vagy nem akarják belátni, hogy az állam fogalmához tartozik, miszerint az ember, a végből hogy em-beri szabadságát nagyban biztosithassa, egyéni szabadságának egy részéről lemondani kénytelen. Az egyéni szabadság csak addig

terjedhet, amig ez által mások szabadsága nem korlátoztatik és biztonságuk nem veszélyeztetik, és ez elvitázhatatlan alapelvek nyomán világos, miszerint a társadalomnak jogában, illetőleg kötelességében áll minden tagját arra szorítani, hogy amennyire arról gondoskodva van, gyermekeit azon intézményben való részesüléstől el ne vonja, amely által gondoskodva lesz egyfelől, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljanak, másfelől hogy ugyanannak veszedelmére nem lesznek. És ha joga van a társadalomnak a szülőt arra kényszeríteni, hogy gyermekét anyagi táplálék hiányában elveszni ne engedje, csak annyi joggal követelheti, hogy a szülő gyermekét a szellemi tápláléktól el ne vonja; sőt, mondhatnók, ez utóbbira nagyobb joga van, amennyiben az anyagi táplálék megvonása által a társadalom egy tagját veszti el ugyan, de ebből senki másra egyenesen kár nem háramlik, míg az utóbbi esetben mint a társadalom tagja szinte el van veszítve, azon felül a vadul felnőtt, míveletlen ember veszedelmére van mindazoknak, akikkel érintkezik.

Ezen általános tekintethez járul még a positiv államviszonyok kényszerítő körülménye is. Midőn 1848-ban a törvény minden önálló honfit polgári joggal ruházott fel, akkor azon ismeretes szabály szerint, hogy minden jognak kötelesség felel meg, azokra természetesen azon kötelességet is rótták, hogy a polgári joggal élni tudjanak is, akarjanak is. Miután pedig öntudatos, polgári kötelességeit ismerő tagjává az államnak nevelés és oktatás nélkül senki nem lehet; önkényt következik, hogy azon szülők iránt, akik oktatás, nevelés nélkül akarják gyermekeiket felnőni hagyni, az állam kényszereszközökhöz is nyulhat.

Igaz, hogy az 1848-iki törvény nem teszi a választó képességet az írás-olvasás tudásától függővé, sőt ha ma, nyugodtabb időben, a sietősség pressiója alól fölmentve, a választási törvényt módosítandó, új censust kellene megállapítani, fájdalom, ma sem lehetne az írás-olvasás tudását a választóképesség multhatlan feltételül tennünk, mert ezzel honfitársaink kétharmadat rekesztenők

ki a legszentebb polgári jog gyakorlatából; miután legalább megközelítőleg statistice tudva van, hogy nálunk 100 ember közül átalag véve csak 33 ember tud írni-olvasni. Pedig igen helyesen fogta fel a dolgot P. Szatmáry, midőn a „Hazánk“ augustus 29-iki számában azt írja, hogy „szívesen cserélné el az adócensust azon értelmi censussal, mely a szavazótól legalább is írni olvasni tudást követelne. S akkor kevésbé lehetne tartani attól, hogy pár forinttal, sokszor pár pohár borral vagy pálinkával lélekvásárlást lehessen üzni.“

De ha a multnak bűnei miatt az állam a jelen nemzedékre nézve nincs is azon helyzetben, hogy dolgait az örök igazságnak megfelelőleg rendezze, s amaz üdvös korlátozást már jelenleg életbe léptesse, annál szorítóbb reá nézve a kötelesség, hogy a kényszeriskoláztatás által legalább a jövő nemzedéket juttassa oda, miszerint a törvényhozás számosak kizáratása nélkül kimondhassa, hogy az írásolvasás tudása a választóképességnek sine qua nonja,

Ha a kényszeriskoláztatás ellenei abban a hiszemben élnek, hogy alkotmányos, szabad országban a közügyekbeni tényködhetés tekintetéből az emberek tán magoktól is hajlandóbbakká lesznek gyermekeiket iskoláztatni: ám kérdezzék csak az iskolai körlelkészeketől, hogy mióta, nálunk a köznép kifejezése szerint, a „constitutió kiütött“ emelkedett-e, vagy talán inkább fogyott a népiskolába járók száma? s azok, ha még oly elkeseredett ellenségei is, és méltán, a Bach-kormány zsarnoki uralmának, azt az egyet fájlalva fogják emlegetni, hogy még olyan helyeken is, ahol az akkor kimondva volt kényszeriskoláztatás valami nagy szigorral nem alkalmaztatott, már a lehető büntetéstől való félelem az iskolába járó gyermekek számát tetemesen szaporította, mig ma, szabadjára lévén mindenkinek hagyva a dolog, legtöbb helyt e tekintetben igen nagy hanyatlás mutatkozik. És ha ez nálunk, protestansoknál így van, mennyivel inkább állhat így azon felekezeti közösségekben, melynél a népnevelésre nézve az első lépések is alig vannak

megtéve ; mert ne feledjük, hogy minél tudatlanabb valaki, annál kevesebb a kívánsága valamit tudni, és minél nyormorultabb valakinek helyzete, rendszeren annál kevesebb a belátása, hogy állapotának javulása csak az értelmiség növekedése által eszközölhető.

Az ingyeniskoláztatást ami illeti, erre nézve igen rövidke lehetünk.

A kényszeriskoláztatás mindenkit kötelezővé, általános érvényűvé csak úgy lehet, ha a tandíjt fizetni képtelenek is elküldhetik gyermekeiket iskolába. Ha a törvény iskolák fentartására a pótlékadó kivetését engedélyezi, ez uton minden szüle birtokaránylag, indirecte, már megfizeti a tandíjt.

Ha valaki igazságtalanságot látna abban, hogy e szerint a vagyonosak fogják megfizetni a tandíjt a vagyontalanokért, ne feledje, hogy, amint fentebb fejtegettük, a kényszeriskoláztatás nagyrészt a társadalom biztonsága tekintetéből hozatik be, a vagyonosoknak pedig több a biztosítani valójok és így igazság szerint többet fizetnek.

Azon szokott ellenvetés, hogy ami pénzünkbe nem kerül, annak nincs is e'öttünk valami különös becse, egyfelől oly elmélet, amelyet az élet kényszerűsége folytonosan kinevet, másfelől csak akkor érne valamit, ha a szülők akaratára volna bízva, ohajtják-é gyermekeiket iskolába küldeni vagy nem ; de a kényszeriskoláztatás mellett épen semmit sem nyom.

Végre minden eddig fejtegetett, országos intézkedés kellő foganatra csak úgy és akkor számíthat, ha gondoskodva lesz arról hogy ami a törvényben ki lett mondva, az pontosan teljesítve is legyen.

Hiába állítjuk az iskolákat, hiába képezzük azok számára a tanítókat, hiába kötelezzük a szülőket, hogy gyermekeiket iskolába küldjék, ha nem lesz szoros felügyelet szervezve, mely örökdik a felett, hogy amit a törvény rendel, pontosan teljesítsék.

Ez ismét oly kérdés, mely a felekezetek autonomiájával tör-

ténhető összeütközéseknél fogva a legkényesebbek közé tartozik ; pedig itt is áll az, hogy csak egy kis magunkbaszállás és önismeret kell, miszerint belássuk, mennyire szükséges épen mi nálunk a törvény végrehajtása fölötti szoros ellenőrködés.

Aki nyilvános életünket a gyakorlatból ismeri, tudhatja, hogy a zöld asztal mellet szerepelni, vitatkozni, határozatokat hozni, a világon senki jobban nem szeret a magyar embernél ; de mikor a határozatok keresztülvitelére, végrehajtására kerül a dolog, rendesen sem arra nincsen ember, ki hatályosan parancsolai tudjon, sem senki a parancsnak egedelmeskedni nem hajlandó, amiért is határozataink többnyire irott malasztnál egyébnek alig mondhatók. S ez annyira vérünnké vált, hogy ha találkozik azután egy oly fehérholló-féle tisztviselő, aki a határozatok végrehajtását komolyan veszi, azonnal kész a panasz az egyéni szabadság korlátozása, és az autonomia megsértése fölött.

Ez állapot mindenesetre nagy baj, de még nagyobb baj volna ha az autonómia csakugyan sérelem ejtetnék. Épen azért szükséges a dolgokat úgy praecisirozni, hogy a törvény határozott, és olyan legyen, mely az autonómia határait át ne hágja, de akkor legyen arról is gondoskodva, hogy a törvény kéréletlenül végrehajtsék, és legyen határozott azért, hogy ne fordulhasson elő többé olyan eset, hogy valamely felsőbb rendelet egyik egyházi hatóságunknál az autonómia sérelmének tekintetik, míg a másik azt, mint törvényes helyes intézkedést örömmel üdvözli.

Örömmel jelezhetjük, hogy a törvényjavaslat az érintett kivánalmak tekintetéből a községi iskolákra nézve tökéletesen kielégítő, mert meg van hagyva az iskolát fentartó községnek csorbítatlanul a jog, tanítóját szabadon választani, maga viszi a közvetlen felügyeletet a tanításra és az iskolai törvények pontos végrehajtására, maga rendelkezik az iskola vagyonáról s annak iskolai célokra hova való fordításáról ; továbbá maga képez első fokú bírót.

ságot az előforduló iskolai peres esetekben, s így a községnek autonómiája, törvény által körülírva tökéletesen meg lesz óva. Eléggé határozottan írja körül a törvény a megyei iskolatanácsnak, mint felülvizsgáló bíróságnak hatáskörét is. S itt különösen kiemelendőnek tartjuk, hogy azon közeg, amely által a kormány a népiskolákra felügyeltet, egyszersmind a megyei iskolatanácsnak elnöke, s mint ilyen önhatalmulag nem intézkedhetik, hanem minden működésének az autonóm megyei iskolatanácssal egyetértésben kell történnie.

Ami a felekezeti iskolákat illeti: hogy azoknak autonómiai hatásköre nem lehet szűkebb, mint a községi iskoláké, magától értetik; az is világos, hogy miután a felekezeti iskoláknak egyházmegyékben és egyházkerületükben felülvizsgáló bíróságuk megvan, a vármegyei iskolatanácsnak, melynek a felekezetekhez különben is semmi köze, a felekezeti iskolák ügyeibe semmi szólója és avatkozási joga nem lehet; sőt a törvény pontos végrehajtására a kormány részéről viendő felügyeletet a megyei tanács elnöke nem mint ilyen, hanem mint a kormány közége teljesíti.

Csakhogy mind ezt jó lesz a törvényben világosan kitenni, annyival inkább, miután a 9-ik §. szerint „ha hitfelekezeti iskolában a 4, 5, 6 és 7. §§-okban foglalt rendeletek a kormány közegek által való megintés után sem teljesítettnek, ott a kormány a megyei iskolatanács ajánlatára a felekezeti népiskolát be is zárathatja.“ Itt már a megyei iskolatanács a felekezeti iskola dolgában is szerepeltetik és mi épenséggel nem bírjuk megérteni, hogy mi alapon fogja a megyei iskolatanács a miniszteriumhoz való fölterjesztését megtenni. Vagy megelégszik a megyei tanács elnökének jelentésével vagy nem. Ha nem elégszik meg, hogy fog magának a dolog mibenlétéről biztos tudomást szerezni, miután neki a felekezeti iskolák dolgaiba semmi beavatkozási joga nincs? ha pedig elnöknek pusztá jelentésével beéri, akkor csak az volna az eredmény, ha a miniszter saját közegének fölterjesztésére szorítkoznék; a feleke-

zetnek pedig épen nem mindegy akárki teszi a fölterjesztést, miután a törvényjavaslat formulázása szerint a felekezet, ha netalán sérelmesnek találná az eljárást, és sérelmének országgyűlés útján akar majd orvoslást szerezni, attól merőben meg lesz fosztva, mert a miniszter, ha interpelláltatik, a megyei iskolatanács fölterjesztésével takaródzhatik.

Mielőtt észrevételeimet befejezném, még egyet nem hagyhatok megjegyzés nélkül. A törvényjavaslat 19-ik §-a így hangzik: „a községi népiskolák terheit első rendben a község viseli, mely e célra minden kebelebeli vagy hozzá tartozó polgárra külön adót vehet ki.“ Föltéve már most, hogy egy községben egy felekezetnek van egy, a maga költségén fentartott felekezeti iskolája, de a község többi tagjai részére községi iskola kell, akkor e §-szerint a község az iskolai adót azon felekezet tagjaira is kifogja vetni, mely a maga saját iskolája fentartására tán már nagyon is felesen meg van adóztatva. Ámde ily eljárás sem nem jogos, sem nem méltányos, s ennél fogva nem kivihető; mert ha a felekezet egyszer a maga gyermekeinek neveltetéséről kellően gondoskodott, akkor lakostársai gyermekeinek nevelésügye csak annyira érdekli, amennyire hona leendő polgárainak neveltetése kell, hogy minden honpolgárt érdekeljen, s ehez képest az arra megkívántató költségviselésben sem köteles többen részesülni, mint minden honpolgár.

Ennél fogva az ily esetben követendő igazságos eljárás szerintünk az lenne, hogy kivétvén az 5% adót a község azon tagjaira, kiknek saját felekezeti iskolájuk nincsen, a hiányzó összeget első sorban a vármegye fedezze, mihez aztán természetesen a felekezet, melynek saját iskolája meg van, arány szerint szinte járulva, de sokkal kisebb és nem boszantó mértékben.

Ez az igazság, s így e szerint kell a törvénynek intézkednie.

Ha e törvénynek szerencsés sikerét kívánjuk látni, meg kell nyernünk számára a közönség osztatlan jóakarátát, ha pedig ezt akarjuk, a törvénynek minden pontjaiban méltányosnak kell lennie.

Oct. 11.

V.

Hibát találni vajmi könnyű s ahhoz
mindenki tud, de jobbat előállítani —
bizony nehéz.

Széchenyi István.

Midőn a népnevelési törvényjavaslat az országgyűlésen zárt-
ülési tárgyalás alá vétetett, én Baranyában jártam, s a történtek-
ről csak akkor lett tudomásom, midőn hazajövet a hajón a „Pester
Lloyd“ sept 27-iki számát olvastam, melyben az említett zárt ülés
folyama-alatt tartott beszédek némelyikéből kivonatok közölvék.

Megütközve e beszédek nem várt tartalmán „Notes“-embe kö-
vetkező megjegyzéseket tettem :

„Azon irányeszme, melyhez valamely testület létét és fenma-
radását érzi kötve lenni, minden egyes tag szivében oly kényes hurt
képez, melynek leggyöngédebb érintése sem eshetik meg a nélkül,
hogy az egész-rezgésbe, izgalomba ne jőjön.

Ilyen irányeszmeje a magyar protestántismusnak az egyházi
autonómia, melyért véres harczokat vivott, s melynek köszönheti
azt, hogy az uralkodó egyháznak tüzzel vassal folytatott üldözései
ugy, mint jesuiticus csábításai és titkos csalogatásai közepett is, ta-
nait századokon keresztül tisztán és hamisítatlanul fentarthatta, és a
felekezetet oly helyzetbe tette, hogy ez, ha csak szük körben is a
haladási eszmék magvait folyton hinteni és az elszórt eszmék ter-
mési idejét bevárni képes volt, amidőn azon elvek, melyek jó soká
csak az egyház terén és csakis egy confessio szük körében éltek,

társadalmi és politikai viszonyokra alkalmazottan, a nemzet közkincsévé váltak, és 1848-ban tényleges kifejezést nyertek.

Ha ennél fogva a népnevelési törvényjavaslat elleni támadás az autonómia, mint nemcsak a protestantismusnak, hanem minden valódi szabadságnak palladiuma érdekében történik, ha a törvényjavaslat azon részleteit illeti, melyek az egyházak autonómiáját habár csak távolról is érintik, mint pl. hogy a megyei bizottmány tagjainak megválasztásában az egyes felekezetekre is tekintet van fordítva, amely eljárás úgy tűnik fel, mintha a megyei bizottmányok a felekezetek iskoláira is befolyást óhajtanának gyakorolni, ha mondom, a támadás ezen érdekekben történik, akkor nagyon is indokoltnak találtnám a felszólalást, — és a valódi szabadság minden őszinte barátja, bármely párthoz tartozzék is, kénytelen volna ama férfiakkal kezet fogni, amennyiben ők a törvényjavaslat említett részleteinek olyszerű változtatását sürgetnék, hogy az autonómia legtávolabbról se legyen fenyegetve.

Amde a „Lloyd“ értesítése szerint a támadás a protestans részről nem ez irányban történt, hanem a linzi és bécsi békekötések emlegetésével épen csak a szükség szülte confessionalis iskolák intézményét kívánták minden eshetőség ellen biztosítva látni és csakis azt hangsúlyozták a javaslat ellenében.

Ez nekem hihetetlennek látszik, mert nem tartom lehetségesnek, hogy kik az 1848-iki törvények csorbitatlan életbeléptetését kívánják, oly intézmény mellett buzgólkodjanak, mely az uralkodó vallás korában ugyan a szabadság alkalmas menedékét képezte; de az 1848-iki egyenlőségi nagy vívmány mellett csak arra szolgálhatna, hogy a nemzeti irányban való nevelést és a tanítás általánosítását lehetetlenítvén, azt eszközül dobja oda a különböző felekezetek és nemzetiségek egymáselleni gyűlölködésének szítására.

Midőn az 1833-ki országgyűlésen a vallásszabadsági törvényjavaslat fölötti hosszas vitákban a katholikus papság ultramontan követelései ellen a római egyházhoz tartozó világiak léptek sorom-

póba a protestansok ügye mellett, halhatatlan Kölcsenyk e nevezetes jelenségről „Napló“-jába a következő megjegyzést iktatta: „mily változás! mikor a linzi békét s a bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merte volna jövendőlni, hogy 1833-ban a magyarországi gyűlésen Luther és Calvin fiai hallgatva nézik, míg a Pázmán hitének sorsosi érettek egymással vetekedve szólnak!“

Ha Kölcsey ma a Lloyd említett cikkét olvassa, a fenebbi gondolatokat akár újra leírhatja naplójába, csak a személyeket kellene neki felcserélnie; mert valóban, midőn a linzi békét megkötötték, senki sem álmodta volna, hogy leszen idő, midőn a hierarchia emberei összefont karokkal nézik, mint küzdenek Luther és Calvin követői oly intézmény mellett, mely amazok malmára hajtván a vizet, illusoriussá teszi azon szent elveket, melyek érvényesítése annyi vérbe került.

Ha mi a linzi és bécsi békekötések alapjára állunk, és iskoláinkra nézve a *confessionalismus* kiváltságát követeljük, akkor a tulsó részen szintannyi joggal a hierarchia, mint első status az 1848 előtti állami alapjogokra hivatkozva politikai befolyását követelhetné vissza, s az iskolát, mint az egyház *peculiumát* merőben magának tulajdonithatná.

De hát ott volnánk megint, hogy miután évtizedeken keresztül a nemzeti egység eszméjéért készséggel a legnagyobb áldozatokat hoztuk, most ismét a protestans és katolikus, világi és egyházi statusok vitáit lássuk országgyűléseinken feléledni?

Nem, uraim! A legtisztább politika is csalódik szándékában, valahányszor fegyvert oly intézkedéstől kölcsönöz, mely ellenesének elvén alapszik. Hogy az iskola az egyházé, e nézet nálunk nem volt és nem lehetett egyéb, mint szükségben kiegészítő azon bitorlások ellen, melyeket a hierarchicus állam a szellemi téren is gyakorlott; de a hierarchiának az valóságos életnervusa, mert különleges középkori érdekeit e középkori institúció által legjobban bírja biztosítani. Hagyjáték meg csak az iskolának egyházi jellemét minden

ellensúlyozás nélkül, és a hierarchia a lelkek felett azon uton nyereendő befolyás által hatalmát ismét helyre állítja és minden vesztett positioit visszafoglalja. Vagy próbáljátok meg az ellenkezőt, mondjátok ki a hitfelekezeti iskolák teljes eltörlését, és tapasztalni fogjátok, mily súlyt fektet a hierarchia ez intézményre.

Épen azért üdvözöltem én a cultusminiszter e törvényjavaslatát oly örömmel, hogy egyfelől tehetetlenségünket, másfelől kényes viszonyainkat, de meg az igazi szabadság igényeit is tekintve szerencsésebb expediens nem is gondolható, mint az, mi a törvényjavaslat alapszinezetét képezi, hogy meghagyván a hitfelekezeteknek a jogot iskolákat állíthatni, az e szabadítékból eredhető bajt ellensúlyozza, részint az által, hogy a községeket a kor igényeinek megfelelő közös iskolák felállítására kötelezi, másrészt, hogy minden iskolát egyiránt a törvény által szabályozott és szorosan körülírt felügyelet alá helyez.

Idáig terjedtek a gőzhajón tett jegyzeteim, midőn haza érkezvén, az illetőkkel személyesen érintkeztem, s a lapokban tett nyilatkozatokat is olvastam; csak akkor vettem észre, hogy itt, mint a „Századunk“ helyesen megjegyzi, a „tévedések vigjátéka“ lett eljátszva; csakhogy épen nem abban az értelemben, amint a „Századunk“ véli, hogy t. i. Tisza Kálmán és Zsedényi Macellariuval együtt küzdenének; hanem épen abban van a tévedés, hogy Tisza és Zsedényi felszólalását a Macellariu-féle tiltakozással azonosítani akarják. Régen megmondták, hogy „duo si faciunt idem, non est idem.“

Nem az én dolgom Tisza és Zsedényi mellett ügyvédkedni és nézeteiket fejtegetve helyettök nyilatkozni; de meg vagyok győződve, hogy mindketten sokkal jobban ismerik egyházaink nagyrésznének a hivek túlterhelhetése miatti ügyefogyott helyzetét, semhogy a községi iskolák eszméjét ellenezhetnék, mely által legalább a kezdet meg lesz téve arra, hogy egyházunk vállairól elvalahára leemeltessék egy teher, mely azt mint egyházat tulajdonképen nem

illeti, és eddigelé elég sajnosan gátolta azt abban, hogy egész erejét benső vallási életének virágoztatására, jótékonycélu intézetek emelésére fordítsa.

De más részről ki fogna követ emelhetni a férfiak ellen, ha meglehetősen karban lévő felekezeti népiskoláinkat megóvva akarják látni mindazon képzelhető veszedelmektől, melyekkel a még csak létesülendő közös iskolák intézménye azokat tenyegeti?

Tisza Kálmánnak a „Hazánk“ hasábjain azóta megjelent nyilatkozatai körülbelül ugyan ezeket mondják és csak az rejtély előttünk, mi okon tarthatja aztán az egész előterjesztvényt mindenes-tül elvetendőnek.

A „Hon“ sept. 29-iki számában szinte megjelent azóta ez ügyre vonatkozólag egy igazoló cikk. De ezt már, nyíltan megvallva, megérteni nem birtuk.

„A célt és elvet — mondja az érintett cikk — hogy a népnevelés általánosíttassék, s hogy a kormány által felkaroltassék, elfogadjuk; nem is szándékunk az egyes hitfelekezetek érdekébeu ostromolni a törvényjavaslatot, de biztosíttatni akarjuk a nemzetet arról, hogy először azt, ami megvan, fel ne cserélje azzal, ami előreláthatólag nem lesz; másodsor, hogy valamennyi hitfelekezet, midőn a felekezetességi külön érdekét kibocsátja kezéből, azt ne azért tegye, hogy azután egyetlen hitfelekezet kezében összpontosítsa azt; és harmadsor, midőn az egész népnevelés ügye a független hitfelekezetek kezéből a kormány kezébe tétetik át, ez azon biztosíték mellett történjék, hogy a kormány a kezébe adott népnevelési hatalmat a vallásfelekezetek ellen ne használhassa fel.“

Ha annyira injuricusus nem volna a föltevés, hogy valaki ily nagy fontosságú okmányhoz hozzá szól, anélkül hogy ismerné, azt kellene mondanunk, hogy cikkiró a szóban forgó törvényjavaslatot még csak nem is látta; mert aki csak futólag is végig olvassa, mindent inkább láthat benne, mint azokat, a mik ellen cikkiró akarja a nemzetet biztosítva látni.

Avagy hol kívánja a törvényjavaslat azt, hogy a meglévő iskolákat fölcseréljük a még csak jövőben létesülendő iskolákért? vagy melyik pontban van annak csak nyoma is feltalálható, hogy valamennyi hitfelekezetet iskoláit kezéből kibocsássa, még pedig a végett, hogy egyetlen hitfelekezet kezébe öszpontosítottassék az egész népnevelés ügye? s végre a törvényjavaslat melyik pontjából lehet azt kiolvasni, hogy az egész népnevelés ügye a független hitfelekezetek kezéből a kormány kezébe tétetik át?

Én a miniszteri előterjesztvényt többször elolvastam, de olyanfélét abban sehol nem találtam, hanem igen is azt láttam, hogy midőn a javaslat az iskolák állíthatási jogát csorbitatlanul egyesekre, társulatokra, felekezetekre és a községekre bizza, a kormány maga részére más semminemű befolyást a fennálló és jövőjében felállítandó iskolákra fentartani nem kíván, mint azt, hogy közgei által azokat szemmel tartsa és felügyelhesen arra, hogy az országos törvény szabta kellékeknek elég legyen téve.

Olvassa meg akárki a törvényjavaslat 72. és 73. §-ait, és látni fogja, hogy e törvény szerint az iskola fentartóinak oly autonómia biztosítottatik, mely mellett a kormánynak vagy akárki másnak sem a tanító választásába, sem az iskola berendezése és vezetésébe, sem az iskolai vagyon kezelésébe, sem semmiféle belső ügyeibe semmi szólója nem engedtetik és hogy az iskola minden ügyét szabadon választott iskolai szék vezeti.

Ha valaki, én bizonyosan elmondhatom magamról, hogy nekem az autonómia életemem, melyben élek, mozgok és vagyok; de ennél szebb iskolai autoaómiát soha nem kívánok.

Igen is nyittatik rés a hatalommal való némi visszaélésre azon egyikét pontban, melyeket mi is megróttunk; de ez még senkit nem jogosít fel arra, hogy az egészet olyasmikért támadja meg, amik benne nincsenek, hanem azt teszi kötelességünké, hogy ezen egyikét pont módosítását sürgezzük.

Valóban, ily megtámadás többet használ a gáncsolt műnek

mint a legékesszólóbb dicséret. Mert mi válhatnék valamely műnek jobban dicséretére, mint az, hogy ellene vádat emelni csak ráfogások alapján lehet.

Fontosabb az, ami a „Hon“ cikkének második felében van elmondva. „Liberalis szempont, — így szól — mindenesetre, hogy a népnevelés ügye a felekezetek érdekei fölé emeltessék: ezt elfogadjuk minden következményével; de kezdje a kormány legfelül a felekezetesség megszüntetését; de kezdje azt az uralkodó felekezetnél.“

„Miért nem előzte meg azt a törv. javaslatot, így folytatja tovább az említett cikk, az általunk annyiszor sürgetett „vallás-egyenlőségi törvény?“ A római catholica vallás még mindég uralkodó vallás, annak az érdekeit még mindég a papi elem képviseli a világiak teljes mellőzésével; a c o n c o r d a t u m még mindég nincs eltörölve, a hierarchia a katolikus iskolában kizárólagosan uralkodik, nemcsak, hanem az olasz bibornokoktól függ, a kormány felett a felső tábla ítél, melynek tagjai az uralkodó vallás főpapjai. Tessék a liberalis reformokat egyszerre és mindenütt megkezdeni, akkor mi leszünk legbuzgóbb hivei a szabadelvű újraalkotásnak, de amíg azt kívánják, hogy a liberalis phrasisok előtt csak az egyik fél vegye le a vaskalapot, a másik fél pedig maradjon fedett fővel, addig kétszer is meggondoljuk a dolgot, míg levonnók előtte a vaskalapot,“

Helyes, igen helyes! Ezeket mi is többször elpanaszoltuk, s ámbár mint egyén a miniszter jó szándékán egy percig sem kételkedem, nem titkolhatom el magam előtt, hogy amaz életbevágó reformok közepett, melyeket már eddig is kezdeményezett, a gyakran rászédett és csufosan kijátszott protestansoknak ama, még mindég fenálló középkori maradványok, méltán meggondolásra adhatnak okot.

De ha viszont a kérdés alatti nagy nemzeti ügy sürgösségét nézem, és elgondolom, mily határozatlan hosszú időre vettet-

nék az hátra, ha keresztülvitele amaz előzményektől tételnék függővé, melyeknek eldöntése sürgőseknek már csak azért sem látszik ; mert mint középkori üres formáknak és grandseigneurialangoknak a közvélemény előtt úgy sincs már semmi értékök, azt kell mondanom : tegyük kötelességünket ma, és szavazzuk meg a népnevelési törvényjavaslatot annyiban, amennyiben liberalis alapokon nyugszik ; és legyünk férfiak holnap, eltörülvén jogilag is azt, amire a nemzet szívében az ítélet úgy is rég ki van mondva.

Sohasem volt kenyerem kormányi intézkedésekért kardoskodni, és alkamasint nem is lesz soha ; de mikor az emberiség legszen-
tebb érdekében felülről történik oly intézkedés, mely javallásunkat minden tekintetben megérdemli, kötelességemnek tartottam minden más érdeket félre téve, tanácsot egyedül az ész- és igazságtól kérni, s a dologhoz azon higgadtsággal szólani, melynek egyedül lehet helye oly ügyben, mely a családi tüzhely szentélyébe vág, annyival inkább, miután én részemről e törvényjavaslatban épen azon eszméknek látom diadalát, melyek először csakis a protestantismus szűk körében emelkedtek érvényre, most pedig épen e törvény által a nemzet közjáváivá lesznek válandók.

Oct. 18.

VI.

Inepti mihi videntur, qui temporis, qui
loci, qui hominum rationem non habent.

Cicero.

Miután a fenforgó kérdést öt czikken keresztül minden oldalról megvilágítani törekedtem, csak most veszem észre, hogy épen arról nem szóltam, mit pedig első helyen kellett volna megemlítenem, mily viszonyban áll e törvényjavaslat az 1848-iki törvényhez. Ez reánk, protestansokra nézve annál fontosabb és a fenforgó t. javaslat irányában követendő magunktartására annál döntőbb, miután akkor a miniszter felhívására egybegyült mindkét prot. hitfelekezetű értekezlet ez ügyben hivatalosan nyilatkozott és határozatilag kimondotta, hogy „a közös iskolák ügyét, oly értelemben, hogy ilyes iskolákba minden hitfelekezetű iskolák s a mieink is, szükségkép beleolvasztassanak, jelen értekezlet törvénykijelölte tárgyai közé nem sorolhatja, jövődőre is pedig, mindaddig, míg az idézett t. cz. 2. §-ában kimondott egyenlőség és viszonyosság minden tekintetben életbeléptetve s ily módon a protestansok állása ugy az állam, mint más hitfelekezetek irányában biztosítva nem leend, e tárgyról a felekezeti lét veszélyeztetése nélkül tanácskozni nem lehet.“

A protestansok méltán hálás pietással tekintenek az akkor egybegyült férfiak elvhu és elővigyázó maguktartására, melynek nagyrészben köszönhető, hogy midőn a később bekövetkezett gyászos események folytán a hitörló hatalom minden nemzeti intéz-

ményeinket önkény alkotta rendeleteivel elborította, a protestans egyház és ennek kebelében a nemzeti szellemü iskola, mint mentő bárka egyedül uszott a nagy özönviz közepett, s utoljára is innen repült ki a galamb, mely a menekülés hírét megvitte.

S minthogy az emberek nem szívesen válnak meg oly megszokott nézetektől, melyek válságos esetekben helytállóknak és üdvöseknek bizonyultak be, épen nem csodálkozhatni, hogy találkoznak sokan protestansok, akik a multa való tekintettel ma is az 1848-ik évi álláspontra lépven, a miniszteri előterjesztvényre egy hatalmas non possumussal szeretnének felelni.

Csak ismétlődni látjuk itt a történelemből meritett bölcseségnek közönséges nyavalyáját, hogy rendesen a multból vett esetek alkalmazásában nem veszik kellőn tekintetbe, hogy más előzményeknek szükségkép más következmények felelnek meg, s hogy valami igen jó lehetett tegnap, ami a mai, változott viszonyok között valóságos rosszá lett.

Az a kérdés már most : van-e a fenforgó ügyben ma is helye annak, ami 1848-ban annyira helyén és üdvös volt.

A protestansoknak ugyanazon miniszterrel van dolga ma, akivel volt 1848-ban. Eötvös nézetei is aligha sokat változtak 20 év óta, ámde az álláspont, amelyen Eötvös 1848-ban állott, egészen más, mint az, melyre őt ma a változott államviszonyok állították.

1848-ban a XX. t. c. 3-ik §-a kimondja : minden bevett valásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek s ez elvnek részletes alkalmazásával a miniszterium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás eleibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.“

E t. cikk világos szavaihoz képest a miniszter szem előtt tartva az Európa-szerte divó joggyakorlatot, méltán igényt tarthatott arra, hogy az állam által fizetett egyház és iskola, mint más országokban, ugy nálunk is az államnak alárendelve legyen ; és ennél fogva a hitfelekezetek meghallgatását is oly célból hihette a

miniszter a törvény által elrendeltnek, hogy az átmenet módozata a felekezetek beleegyezésével megállapíttassék.

A protestansok azonban századok tapasztalataiból ismerve az autonomiából az egyházra és iskolára háromló áldásokat, másfelől a haza egén akkor már tornyosulni kezdő fellegek mögött vészeket sejtván, határozottan kijelentették, hogy ők autonomiájukat semmi kincsért áruba nem bocsátják.

Ezt érjük; értjük a miniszternek a törvény értelmében következetes és az európai joggyakorlat szerint liberalis eljárását, s értjük másfelül a protansoknak elveikhez hű következetességét.

Ma a miniszter 20 évi tapasztalattal gazdagabban s a közös-ügyes állam sok százmillióval szegényebben, nem is gondolhatnak és nem is gondolnak arra, hogy az 1848-iki törvénynek, akkor is merőben kivihetetlen azon §-át végrehajtsák, mely az egyházak és iskolák szükségének közálladalmi költségek általi fedezetését rendeli, s ehhez képest Eötvös népnevelési törv. javaslata istávól attól, hogy a hitfelekezeti iskolákat a kormány által állítandó közös iskoláktól elnyelegetni kívánná, a kormány, mint ilyen, népiskolák állítására nem is vállalkozik, hanem oly törvényt akar alkottatni, mely-nélfogva a népiskolák az érdekeltek, egyesek, társulatok, felekezetek és községek által állíttatván és tartatván fenn, azok ebbeli működésükben a legszelesebb autonomiával ruháztassanak fel. Ez ellen akárkinek inkább lehetne kifogása, mint épen a prot. egyháznak, mely e törvényjavaslatban közéletének századok óta vallott egyik fő elvét látja érvényre emeltetni.

Igen, — mondják az aggodalmaskodók — de mi haszna biztosítatik számunkra az a utonomia, ha másfelől meg a törvény szoros feltételeket szab, melyekhez minden iskolának egyformán kell alkalmazkodnia, s így minden autonomia mellett is, ha e föltételeknek eleget nem tehetünk, a kormány iskoláinkat bezárathatja? Pedig mi biztosítékunk van, hogy nem kerül-e oly férfi kormányra,

ki a protestantizmusnak elvből ellensége lévén, iskoláinkat sorra bezáratja?

De hát ily szabályzó törvény nélkül jobban látják-e a prot. tanügy jövődjét a rossz akarat ellen biztosítva? hát üdvösebb, célosabb e, ha a kormány a senki által kétségbe nem vont fölfelügyeleti jogát minden törvényes normativum nélkül gyakorolja, mint, ha a törvény világosan megszabja és körülírja, mire és meddig terjed a felügyelet hatásköre? Én a tapasztalatból azt tanultam, hogy ott van a szabadság ügye leginkább biztosítva, hol a végrehajtó hatalmat minden eljárásában a törvény szava korlátozza, nem pedig ott, hol törvény nem létében a végrehajtó önkénye határoz.

Vagy talán régi positiv jogaink ellen van, hogy a törvény a közszkolák külső kellékeit megszabja? Erre nézve a „Pesti Napló“ oct. 6-iki számában helyesen jegyeztetett meg, hogy az 1790/1. 26. t. cz. értelmében (coordinatio tamen literariae institutionis erga demissam Statuum et Ordinum propositionem per suam majestatem determinanda ad has perinde scholas extendenda) „a cultusminister terjeszthetett volna elő javaslatában egy tüzetesen kidolgozott tanrendszert, mely a protestans iskolákban is kötelező leendett, anélkül, hogy miatta a protestansok autonómiájuk sérelmeért panaszkodni, a törvény értelmében jogositva lettek volna. A miniszter ezt elég bölcsen nem tevő. A javaslat szerint az állam nemcsak nem avatkozik semmibe, mi a felekezeti iskola belső életére, az oktatás szellemére, s irányára tartozik, de a tárgyak felett — hála Isten — még csak felügyeleti jogot sem igényel, hanem csupán az oktatás külső kellékeire (tantárgyak minimuma, habilitált tanító stb.) való felügyelettel beéri.“

Ha mindamellert valaki sajtóságos viszonyainkat tekintve az előterjesztett föltételeket tán túlszigorúaknak és iskoláinkra nézve nyomasztóknak találja. ám sürgesse, azok módosítását, más, enyhébb módozatokkal való felcserélésüket, pl. hogy a törvényszabta

kellékekhez való alkalmazkodásra kitűzött időszak ne 3, hanem 6 évre tétessék, vagy hogy egy iskolába járó gyermekek számának maximuma ne 60-ra hanem 80-ra tétessék stb.; de ne vessenek követ az egész munkálatra, mely épen a mi egyházunk szelleméből fejlett modern eszméknek kifolyása.

Különösen pedig ne rémitgessük magunkat a kétes jövő oly eshetőségeivel, melyektől igen is tartani lehetett abban az időben, midőn ultramontan clerusunk Bécsben mint a középkori eszmék eldoradoja és a protestansfaló romanizmusnak ősfélszékében mindig kész szövetségesekre számíthattak; de ma midőn a Lajthán túl az alkotmányosságot komolyan kezdik venni, midőn maholnap az osztrák szabad polgár szánakozással nézendi a középkori intézmények hinárjában való tehetetlen vergődésünket, ma mondom, aligha nyendhet a vallási és közmíveltségi reactio Bécsből erősödést, pedig magára hagyatva e faj sokkal gyávább, s mhogy eltemetett oly intézmény fölélesztése mellett merészelné föllépni, mely sem a közszellemben, sem közérdekben nem alapulván, csak a gyűlöletes reactio színében láttatná annak pártolóit.

Ha valaki ily lélekben járó dolgok körül tul a rendén is ova-
tos, semmi baj, s nincs is senki feljogosítva az olyanféle, bár tul
vitt ovatosságot gyalázni; de midőn azzal sürgős, halaszthatatlan
teendőnek akarják utját állani, akkor joggal követelhetni, hogy az
ovatoságra intő a veszedelemnek legalább lehetőségét mutassa ki.

Nem is említve azt, hogy azon igazi veszedelmeket és bonyo-
dalmakat, melyeknek e javaslat a legteljesebb tanszabadság és
autonomia alapjára fektetett pontozatai által szerencsésen elejét
fogná venni, az ellenzők közül senki csak egy szóval sem érintette;
másfelől, amik a szóban forgó törvényjavaslatban eddigelé tud-
tommal roszaltattak, részint olyan dolgok, melyeket a törvény szöve-
géből nagyító üveggel sem olvashatni ki, részint oly partialítások,
melyek az alap minden változtatása nélkül könnyű szerrel módo-
síthatók.

Az istenért tehát ne huzzuk- halasszuk tovább a szent ügyet, mely felett 70 év óta elég időnk volt elmélkedni.

Most elvalahára cselekedni kell, cselekedni haladék nélkül. „Nullus cunctationi locus est in eo consilio exequendo, quod non potest laudari nisi peractum.

Végül szabadjon Franklinnak tapasztalatból merített azon bölcs észrevételére figyelmeztetnem olvasóimat: „hogy azért, mert valamely közügy sokak által elleneztetik, azért még nem helytelen, még azon esetre sem, ha az ellenzés jeles férfiaktól indul ki.“

OSTERLAIN K A BOY

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

OSTERLAMB KÁROLY

pesti könyvtárosnál kaphatók még szerzőnek következő művei :

- Tájékozás a theologia mezején.** Második kiadás
1863. . . . . 80 kr.
- A bibliai Tholuck August után** 1864. . . . 1 ft. — kr.
- Renaniána** 1865. . . . : . . . . 60 kr.
- Bibliai tanulmányok. I Rész** 1865 . . . . 80 kr.
- A protestantismus hareza** az ultramon-
tanismus ellen 1867. . . . . 1 ft. 40 kr
- Házi kincstár** 1861, 1862, 1863, 1864,
egy-egy évfolyam kemény borítóban . . . 1 ft 50 kr.
- Bibliai tanulmányok II. Rész. A Profetis-**
mus I. füzet . . . . . 80 kr.
- A héber nyelv tankönyve.** Második kiadás sajtó
alatt van.

